

BIBLIOTHECA
SCRIPTORVM GRAECORVM ET ROMANORVM
TEUBNERIANA

WILLELMVS BLESSENSIS
ALDA

EDITIT
C. LOHMEYER

1900

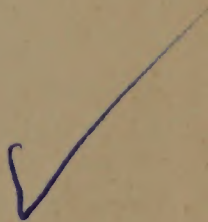
04

PA
6104
.G8

PHILIPPSIAE
DIBVS B.G. TEUBNERI

PA6104

. G 8

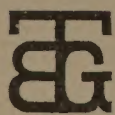

GUILELMI BLESENSIS

ALDAE COMOEDIA

EDIDIT

CAROLUS LOHMEYER

BOSTON COLLEGE LIBRARY
CHESTNUT HILL, MASS.

LIPSIAE

IN AEDIBUS B. G. TEUBNERI

MDCCCXCII

161417

FRANCISCO BUECHELER

ANTONIO ELTER

HERMANNO USENER

S

Caput I.

De poeta.

Carmen, quod tractandum et edendum mihi sumpsi, medii aevi temporibus notissimum inter illa poemata non ultimum tenet locum, quae Ernesto Muellenbach auctore (comoed. eleg. fasc. I, pag. 5) sub comoediarum elegiacarum nomine comprehenduntur, 'quae variis locis a variis poetis composita in eo omnia concinunt, quod elegiacis versibus aut comicarum fabularum argumenta enarrant aut narratione hic et illic interposita ipsa per diverbium decurrentia scaenicarum similitudinem quandam prae se ferunt'. Primam comoediae notitiam debemus Stephano Endlicher, qui propter stili dictionisque similitudinem et quia una cum Matthaei Vindocinensis comoediis est tradita in duobus codicibus Vindobonensibus, hunc auctorem Aldae comoediae fuisse contendit (vide Catal. cod. philolog. lat. biblioth. Palat. Vindobonensis pag. 146 et 163). Atque haec sententia a multis viris doctis comprobata est. Suscepit eam Édélestand du Méril (cf. Origines latines du théâtre moderne. 1849. pag. 286 not.) atque acerrimus et maxime strenuus defensor extitit in prolegomenis ad editionem comoediae (cf. Poésies inédites du moyen âge. 1854. pag. 421 sqq.)¹⁾. Qua in re virum de medii aevi poesi optime meritum errasse cum nunc quidem inter

1) Neque hodie desunt, qui Matthaeo comoediam tribuant; vide Ysengrimum ed. Ern. Voigt. pag. XI, not. 11 et pag. CXXII, not. 3.

plurimos constet, accuratius, quae protulit, refellere supersedeo¹⁾. Merilius autem, ut Matthaeo adiudicaret hanc comoediam, maxime stili affinitate commotus est, cf. pag. 422 'c'est la même phrase brisée et souvent obscure, la même recherche de jeux de mots et de toutes les affectations du bel-esprit, le même cynisme d'expression et la même crudité de pensée, enfin la même versification un peu plate, quoique plus habile et plus facile, comme il devait arriver à un poète auquel l'âge aurait donné plus d'habileté et d'expérience'. Sed quae communia inveniuntur, ea satis puto explicari e patria, aetate, genere poetico iisdem neque accuratius inspicientem discrepantiae fugiunt. Nam Aldae auctoris multo planior sermo et fere lepidus a Matthaei stilo contorto et supra modum artificioso longissime abest²⁾. Maius etiam discrimen, quamquam hoc apud illos poetas minus valet, est in re metrica; Aldae enim poeta contra temporis sui morem plurimas easque gravissimas elisiones admittit, Matthaeus in hoc genere valde cautus est. Praeterea Merilio gravissimum erat, quod in Aldae prologo v. 27 sq.

'ne matronaret meretrix in verba Sabinae,
sunt sua materiae reddita verba suae'.

memoratur Sabinae nomen typica vi positum, 'et cette Sabine' ait du Mériel 'ne nous est connue que par une allusion du même genre qui se trouve dans une pièce de Matthieu de Vendôme, dans la Lydia³⁾ (v. 135 sq.)

1) Nuper de hac re egit Guilelmus Cloetta in 'Beiträge zur Litt.-Gesch. des Mittelalters und der Renaissance' I, pag. 76 sq.

2) De Matthaei stilo recte iudicat Wattenbach in 'Sitz.-Ber. der Muench. Akad. philol.-hist. Kl.' 1872, pag. 562; praecipue amans est verborum cumulationum, quibus decem versus et plures saepius explet, cf. e. g. Milonis vv. 203—213 al., cuius usus in Alda ne vestigium quidem habemus.

3) Tamen, num a Matthaeo illa comoedia Lydiae sit composita, non iniuria, ut videtur, dubitatur; vide Cloettam l. l. pag. 79 sqq.

parva fides hodie; minor est inde in muliere;

omnes si numeres, nulla Sabina manet’.

Quam argumentationem ne si verae quidem propositioni inniteretur acciperem. Re vera autem Merilium memoria fefellit, cum nomen a bonorum poetarum aetate usque in medium aevum utique floruerit eadem vi usurpatum, confer Hor. epod. II, 39 sqq.; Ovid. am. III, 8, 61; Mart. IX, 40, 5 et XI, 15, 2; Iuven. VI, 164, quibus addam nonnulla exempla e medii aevi carminibus desumpta:

Mathematic. (ed. in patrologiae Mign. ser. II, tom. 171, col. 1365 sqq.) cant. VI, 43

‘ingemit affectu vera Sabina pio’

Ioannis Saresberiensis Enthetic. (ed. Giles) v. 1343

‘Syllaque dum viguit, nulla Sabina fuit’.

comoed. Babionis (ed. Wright in ‘Early mysteries’ pag. 63 sqq.) 213

‘Penelope Pecula pietate, pudore Sabina’
et 289

‘Thais ego videor, studui magis esse Sabina’ .
Bernardi Morlanensis de contemptu mundi (ed. Flacius Illyr. Varia doctorum . . de corrupto ecclesiae statu poemata’, 1754², pag. 305; Satirical poets ed. Th. Wright. vol. II, pag. 60)

‘plurima Lydia, rara Lucretia, nulla Sabina’
carm. resonant. IX (collegit Wright ‘Early myst.’ pag. 107 sqq.) v. 5 sqq.

‘Pudoris prodigam
non eligam
nec Sabinam moribus
amoribus’.

Haec de Merilii scrupulis; alios suo loco tangam. Certe igitur Matthaeus Vindocinensis non fuit auctor comoediae; quis autem fuerit, non minus evidenter demonstrari potest.

Ac primum quidem Petrus Blesensis is, qui postea erat archidiaconus Bathoniensis, in epistula 93 (v. Petri

Blesensis opp. ed. Giles tom. I, p. 288 sqq.) Guilelmo fratri suo gratulatur, quod consilio suo obsecutus abbatiam in manus summi pontificis resignarit, ibique his verbis solacium ei afferre studet: 'Nomen vestrum diuturniore memoria commendabile reddent tragoedia vestra de Flauro et Marco, versus de pulice et musca, comoedia vestra de alda, sermones vestri, et caetera theologiae facultatis opera, quae utinam diffusius essent ac celebrius publicata. Plus honoris accrevit vobis ex vestris operibus, quam ex quatuor abbatiis' eqs. Quibuscum optime congruunt, quae auctor Aldae de sua poesi in prologo profitetur v. 9 sq.

'versibus ut pulicis et muscae iurgia risi,
occurrit nostro mascula virgo stilo'.

Tum in nonnullis libris manuscriptis poetae patria et nomen continentur carmine memoriali, quod meo iudicio non poeta ipse effinxit, sunt enim versus leonini, sed saec. XII. vel XIII. librarius, cui res et nomina bene fuerint nota. Hodie illud distichon extat tantum in codice optimo Harleiano 3872, sed erat in Amplo- niano quoque libro nunc deperdito, vide infra pag. 19, not. 3.

'Musa vionensis¹⁾ Guillermi sive blesensis
Scriptores²⁾ iuvenes volt refugitque senes'.

Denique in pluribus Petri Blesensis epistulis (cf. ep. 49, 72) et in 'Invectiv. in depravatorem operum Blesensis' (ed. Giles tom. II, append. pag. LXXXIV) adhibetur Aldae comoediae versus 556, quamvis sine auctoris indicio:

'non expectato vulnus ab hoste tuli',
quem Guilelmus parva tantum mutatione admissa ex

1) Adiectivum derivatum a Vienna, suburbio urbis Blesensis, vide 'histoire litteraire de la France' tom. XXII, pag. 52; quare legendum censet Cloetta 'Viennensis'.

2) Utrum scribendum sit 'scriptoris' et iungendum antecedentibus, an 'scriptores' hic sint librarii (v. Bernier in 'hist. litt. de la Fr.' l. l.) dubitare licet.

Ovid. her. VI, 82 sumpserat. Sed hoc argumentum non ita multum valere libenter concedo.

In libris manuscriptis, si praetermitto Harleianum, nullum poetae, a quo carmen sit compositum, vestigium inest, id quod mirum non est, quoniam, nisi auctor carminis ipse in versibus se designaverat, illius aetatis homines poemata ipsa, non poetarum nomina, quae traderentur, digna putabant. Unde factum est, ut ne titulum quidem fontes eundem afferant. Simpliciter 'Alda' vocatur in initio et fine codicum Vindobonensium 303 et 312, in floribus poetarum (Poeticon), in codice deperdito Melicensi (vide stud. Vindobon. tom. IX, pag. 68), quam formam decurtatam posterioris temporis esse persuasum habeo; quare illam, quam adhibuere editores, neglexi. 'Comoediam de Alda' significant Petrus in ep. 93, codd. Leidensis et Parisinus 15155, atque comoediam auctor ipse in prologo opus suum appellat. Alias tituli formas exhibent Lambacensis 'Comedia Ulfi' et Berolinensis 'proverbia albe comoedi' i. e. 'Aldae comoediae'. Ex his titulum elegi, quo nostris temporibus a doctis designari solet 'Aldae comoedia', quamquam mediis aevi temporibus magis usitatum videtur fuisse illud 'comoedia de Alda', quod nescio an francogallicae originis sit¹⁾.

De Guilelmi Blesensis vita nihil fere scimus, nisi quae pauca ex fratris epistulis enucleari possunt, quae accurate sunt composita in 'hist. litt. de la Fr.' tom. XV, pag. 413 sqq. et XXII, pag. 51 sqq., quibuscum conferas velim Chassangium in 'nouvelle biographie générale' tom. 22, col. 682 sq.

Quo anno comoediam suam poeta ediderit, certa testimonia desunt. Primum commemoratur in Petri ep. 93, quam anno 1170 scriptam esse inter omnes constat, quare ultra hunc annum ascendere non licet. Neque

1) De titulo ab his omnibus prorsus alieno vide infra pag. 15 sq.

multo ante ut puto nata est. Annis 1167—1169 Guillelmus in Sicilia erat, ubi auxilio Petri fratris, qui tum 'Sigillarius erat et doctor regis Guillelmi secundi tunc pueri' (vide ep. 131), abbas *Matinensis*¹⁾ factus est. Atque recte iam monuit Ernestus Muellenbach (l. l. pag. 7) facilius in Sicilia, quam in Gallia fieri potuisse, ut 'fabulam de Menandri raptam sinu' inveniret et imitaretur.

Ceterum inter scripta poetica, de quibus infra locuturus sum, Aldae comoedia ultimum videtur fuisse secundum fratris testimonium in ep. 76, ubi 'salutaribus monitis' se fratrem ab illa vanitate retraxisse profitetur. Omnino cave putes Petrum, qua fuit gravitate animi, illud artis poeticae genus leve, cui frater se dederat, vere comprobasse (quod colligere possis ex ep. 93); aliis enim locis in tales nugas acriter invehitur, cf. ep. 76: 'Ego quidem nugis et cantibus vene-
reis quandoque operam dedi, sed per gratiam eius, qui me segregavit ab utero matris meae, reieci haec omnia a primo limine iuventutis ... Repudiatis igitur adulterinis amplexibus mundanae scientiae ... Illud nobile ingenium fratris mei magistri Willelmi quandoque in scribendis comoediis et tragoediis quadam occupatione servili degenerans salutaribus monitis ab illa peremptoria vanitate retraxi: qui in brevi praeeminens in exercitio doctrinae coelestis fructuosa praedicationis instantia perditum iacturam temporis plenissime restauravit ... Omitte penitus cantus inutiles et aniles fabulas et naenias pueriles. Illud mihi maxime vertitur in stuporem'.

Reliqua poetae Blesensis opera, quorum nullum diem tulit, sunt haec.

'Versus de pulice et musca' (vide ep. Petri 93),

1) Vide titulum sepulcralem fictum (ep. 93) 'Willelmus Blesensis *Matinensis* Abbas hic iacet'; monasterium est S. Mariae de Maniaco cf. 'hist. litt. de la Fr.' tom. XV, pag. 414.

quibus, ut illa aetate moris erat, poeta 'iurgia' (prol. 9) inter has bestiolas intercedentia de virtutibus et vitiis utriusque ac statu vitae tractavit. Carmen videtur fuisse ludicrum (cf. prol. 9 'postquam — risi') et, si sermones pulicis ad exemplum 'elegiae de pulice' Ofilii Sergiani formatos cogitare fas est, non nimis pudicum.

Eodem loco Petrus fratri tribuit 'tragoediam de Flaura et Marco'. De qua quae viri docti coniecerunt non probabilia puto. Velut G[inguené] (in 'hist. litt. de la Fr.' tom. XV, pag. 414) suspicatus est Flaurae nomen referendum esse ad moecham famosam, cuius mentionem facit Ivo Carnotensis in epistulis. Commotus autem est, ni fallor, hic vir ipso locorum habitu, quibus de 'Flaura' (vel 'Flora') carmina esse composita enarratur; cf. Ivonis ep. 66 (in Mignei patrol. ser. II, tom. 162, col. 83) 'ut a concanonicis suis famosae cuiusdam concubinae Flora agnomen acceperit' sc. Ioannes quidam, episcopus Aurelianensis scelestus, et ibidem infra 'Et ne me ista aliqua occasione confinxisse credatis, unam cantilenam de multis metrice et musice de eo compositam ex persona concuborum suorum vobis misi, quam per urbes nostras in compitis et plateis similes illi adulescentes cantitant, quam et ipse cum eisdem concubis suis saepe cantitavit, et ab illis cantitari audivit'. Eadem iisdem fere verbis narrat Ivo in ep. 67 'quidam enim concubi sui appellantes eum Floram, multas rythmicas cantilenas de eo composuerunt' eqs. Sed quis crediderit illam rem multis annis post potuisse praebere poetae materiam tragoediae, praesertim cum argumenta e vita cotidiana aut ex historia desumpta ab huius aevi poetis in tragoediis et comoe-diis componendis neglegi soleant. Flaurae vel Florae nomen semper notum erat, velut saepius invenitur in carminibus Buranis (ed. Schmeller), cf. 147, 154, 155, 157, 159 al., et fortasse hoc vel illud eius modi poema ad cantilenas illas redit, quas a scholaribus cantitatas esse refert Ivo.

Neque probabilius coniecit Victor le Clerc (in 'hist. litt. de la Fr.' tom. XXII, pag. 55) 'de Flaura et Marco tragoediam' mutatis forte nominibus esse eandem, atque 'de Affra et Flavio' (ed. Thomas Wright in 'Percy society' vol. VIII, pag. 208 sqq.). Nam cum nomina minime sint similia, talis commutatio admodum mira est¹⁾.

Itaque Blesensis tragoedia qualis fuerit, omnino ignoramus.

Pauca addenda sunt de 'tragoedia de Affra et Flavio', quam editor propter stili similitudinem Guilelmo Blesensi adscripsit. Diu equidem haesitavi, utrum huic coniecturae adsentirer necne. Neque enim quisquam non videt stili utriusque, tragoediae et comoediae, affinitatem, neminem fugiunt loci utriusque consentientes²⁾. Atque hoc quidem mihi certum est, intercedere inter haec carmina quandam necessitatem, talem fortasse, ut alter (tragoediae?) poeta ex altero hauserit, sed his incertioribus causis commotus Guilelmum auctorem tragoediae appellare non ausim, quamquam non unum tantum eiusdem generis opus ab eo esse compositum ex Petri ep. 76 concludere licet. Accedit quod in tragoediae habitu et forma non nihil ab Aldae comoedia alienum est, desunt e. g. argumentum et prologus, neque eadem est dialogorum et descriptionum distributio. Denique quo modo factum esse putemus, ut idem poeta in comoedia elisiones vel gravissimas admitteret, in tragoedia contra cautissime vitaret, cum inter 236 versus praeter unum 205 'Ecce tua advertas

1) Recte hanc sententiam reprobata esse a Cloetta l. l. pag. 121 sq. video.

2) Confer e. g. Ald. 68 'diffiteare virum', A. et Fl. 84 'diffiteare patrem'; Ald. 81 'sic obstetricis probat experientia', A. et Fl. 41 'iudicium medici probat experientia'; Ald. 114 'in lucem prodit' = A. et Fl. 12; Ald. 372 'acrius ignescit' = A. et Fl. 97; Ald. 374 'et cutis ossa trahens' A. et Fl. 116 'vix tenet ossa cutis', al.

huc lumina' (Ecce tua! advertas' Wright) nullum exemplum inveniatur?

Praeterea Guilelmus theologiae studiis, ut par est, operam dedit. Ita Petro auctore (ep. 93) 'sermones et alia theologiae facultatis opera' composuerat, quae 'utinam diffusius essent ac celebrius publicata' idem desiderat. Atque in ep. posteriore (76) amico alicui theologiam neglegenti exemplum proponit fratris, qui iacturam temporis in scribendis tragoediis et comoe-diis consumpti salubri doctrinae caelestis exercitio plane restauraverit¹). Hodie horum operum, quantum inquirere potui, nec vola extat nec vestigium.

1) Postea etiam Guilelmum passim adiuvisse in litteris fratrem videmus ex ep. 77 'libri mei [de praestigiis fortunae] siquidem prima pars a magistro Willelmo fratre meo correcta est; sed quia timeo, ne sit indulgentior mihi, si quid in eo vitiosum invenerit, precor, ut ab initio totum diligentiore cura recurratis, quatenus nihil ibi resideat, quod lectorem offendat' eqs.

Caput II.

De comoediae fontibus.

Medii aevi scriptores et praecipue comoediarum tragoediarumque poetae non nova inauditaque cecinerunt neque e suis ingeniis carminum, quibus aequales et posterī delectarentur, materiam haurire potuerunt, immo omnia exempla docent eos nihil aliud egisse, nisi ut sententias et fabulas feliciore aetate natas et excogitatas susciperent et materiam antiquam in formas redigerent novas moribus saeculi sui et aequalium ingeniis adaptatas. Atque his imprimis de causis medii aevi scripta maioris sunt pretii, quam vulgo creditur, multaue antiquitatis opera, nisi hac via quamvis deformata ad nos pervenissent, vix nossemus. Neque ullo modo in hac re Guilelmus Blesensis ab aequalibus differt. Carminis quod tractamus argumentum non ipse invenit, sed multo ante notum et tritum denuo tractandum sibi sumpsit, ita ut originem fabulae perquirere et, quantum fieri possit, ad fontes eam reducere opus sit. Poeta ipse cum in comoediae prologo (v. 9 sqq.) de auctore suo verba faciat exemplumque, quod adhibuerit, describat, ab his explicandis omnes, qui quaestionem solvere voluerunt, initium cepere, sed minime inter se consentiunt. Quamquam nobis, cur ea, quae poeta dicit, in suspicionem vocemus, nulla causa videtur, tamen non defuerunt qui plane fidem illis esse abiudicandam censerent¹⁾, iisque Victoris le Clerc sententia placuit proposita in 'hist. litt.

1) Vide Lucianum Mueller in Fleckeiseni annal. tom. 97 (1868) pag. 733 et confer Cloettam l. l. pag. 76 cum notis.

de la Fr.' tom. XXII, pag. 53: 'il est plutôt à croire, si l'on veut absolument une hypothèse dans une question encore obscure, que l'Eunuque de Térence, qui est celui de Ménandre, n'était connu de Guillaume que par quelque imitation en prose latine, comme celles qui avaient remplacé, dans le cours des siècles, même en changeant le titre, plusieurs comédies de l'ancien théâtre'. E Terentio igitur pendere comoediam iis persuasum est.

Terentius autem, quamquam comoedia vetusta illis temporibus plane fere evanuit, apud eruditos homines etiam tum valebat et unus erat poeta comicus, cuius opera, non nomen solum, nota essent: velut Ioannes Saresberiensis (cf. Polier. I, 8) Plauto et Menandro, quos non noverat nisi Plautum sub imagine Queroli, opponit Terentium: 'et quibus ars nostri Terentii innotescit'.¹⁾

Atque in fabularum eius numero Eunuchus locum primarium videtur obtinuisse, ex qua saepius in litteris saeculi XII.²⁾ versus afferuntur a Ioanne, Petro Blesensi,

1) Omnino de Terentio tunc noto et lectitato cf. Carolum Schaarschmidt 'Iohannes Saresb.' pag. 101 sq., Rudolfum Peiper in 'Archiv für Litt.-Gesch.' tom. V, pag. 495, Georgium Voigt 'Wiederbelebung des klass. Altert.' tom. II, pag. 408 sq., Cuno Francke 'Zur Gesch. der latein. Schulpoesie des XII. u. XIII. Jahrh.' pag. 24, Cloetta 'Beitraege . . .' II. 'Die Anfaenge der Renaissancetragedie', 1892, pag. 1 sq. al. Terentius, cuius mentionem facit Amarcus in serm. III, 526 sq. (script. ante a. 1044): 'Novi quid referas: 'Mihimet sum proximus' (= Ter. Andr. 636) inquis. Non decet Esopi figmenta salesve Terenti Scripturis miscere sacris', enumeratur in catalogis auctorum poeticis Winrici Trevirensis (ad a. 1140) v. 91 'quidque requiranti donabis magne Terenti?', Hugonis Trimbergensis (a. 1280) registr. v. 280, Nicolai de Bibera (cuius a. 1281—83 compositum est carmen satiricum) v. 39 'qua fuerit vafer, nosti, Terentius Afer', quibus adiungas Waltheri Spirensis pass. S Christophori (ad a. 973) I, 101 'Africa praesentat secum comoedia Davum'. Cf. Gottlieb 'Ueber Mittelalterl. Bibliotheken' pag. 439 sqq.

2) Etiam carmen in codice Valentianensi (O, II, 25; vide

aliis, et Polieratici libri VIII cap. 3 toto de hac comoedia agitur, in qua secundum Saresberiensis iudicium (Polierat. VIII, 1) 'Comicus fere omnium vitam expressit'.¹⁾ Omnino ex Saresberiensis verbis concludas eam tunc, cum scriberet Polieraticum (i. e. aestate a. 1159, vide Schaarschmidt, pag. 143), lectoribus minime ignotam fuisse. Petro autem, Saresberiensis amico, et Guilelmo fratri, quos adulescentes diligentia et cura doctos scimus²⁾, hoc tribuere debemus, ut quae aequalibus eruditioribus, iis quoque nota fuisse sumamus. Quare fieri potuisse nego, ut Guilelmus de Terentii Eunuchio nihil ante oculos haberet, nisi narrationem rusticam prosa oratione confectam.

Praeterea mirum esset, quod poeta, si Eunuchum eum adhibuisse ponimus, non plura sumpsisset ex illa fabula; nam similitudo inter Aldam et Terentii comoediam tam exigua tamque in casu posita est, ut vix possit similitudo vocari. Plura etiam in Aldae comoedia insunt, quae antiquam fabulam olent eaque non ex Eunuchio desumpta.

Sed redeamus ad prologi verba, quae mihi quidem dubia non videntur esse. Incredibilia enim et quae mendacii et inventionis speciem prae se ferant poeta non narrat, sed verbis simplicibus neque immoderatis

I. Mangeart 'Catalogue des ms. de Valenciennes' pag. 415) ad finem saec. XII. scriptum, quod editor du Méril (poés. inédit. pag. 294) medii aevi cantibus popularibus inseruit, Terentii est, Chaereae querela propter amissam puellam; vide Ter. Eunuch. v. 292—296.

1) Imitatur Saresberiensis his verbis Quintiliani de Menandro iudicium X, 1, 69 'ita omnem vitae imaginem expressit', unde solum poetam graecum ei fuisse notum putem neque probare velim, quae de loco Polier. I, 8 coniecerunt Peiperus (l. l. pag. 529) et Muellenbachius (l. l. pag. 15).

2) Videas, quae exposuit Petrus Bles. in ep. 101 de disciplinis elementaribus, quibus sit imbutus, et de scriptoribus grammaticis et historicis, quos legerit; cf. praeterea 'Bibliomania in the Middle Ages' by F. Sommer Merryweather. London 1849, pag. 150 sqq.

exemplum suum, quale fuerit, depingit, ut subtilitas ipsa et diligentia, quam in describendo adhibuit, ne auctori diffidamus, admoveere nos debeat. Haec de fide poetae sententia firmabitur, si ceteras medii aevi comoedias, quae de origine sua aliquid proferunt, comparaverimus. Fabularum fontes praeter Aldam indicantur in Vitalis Aulularia, Matthaei Vindocinensis Milone, Ricardi Venusini de Paulino et Polla comoedia. Nemo dum dubitavit de fide Aululariae in iis quae de Plauto i. e. Querolo explicantur, tum Milonem apud omnes constat fluxisse ex aliqua innumerabilium 'de vestigio leonis' ¹⁾ narrationum, quae Constantinopoli ipsam fabulam actam esse notaverit, denique Paulini et Pollae fata, quamquam haec comoedia multo post scripta et alius argumenti minus huc quadrat, a poeta, qui ipse ea viderit, esse narrata certum est. Eius modi autem testimonia desunt in Amphitryone, Baucide, Milite glorioso, Lydia, Pamphilo, Babione comoediis et in tragoediis, quae nobis notae sunt, unde non usu quodam necessario coactos poetas haec confinxisse colligas, sed quia quae de fontibus dicere possent, notatu digna iis videbantur.

Itaque nonnulli aliam viam ingressi fidem auctoris servare accurateque verba interpretari conati sunt, sed minus feliciter, veluti du Méril, dum titulum fabulae, quam poeta adhibuerit, instaurare temptat vertendo verba 'mascula virgo' e latina rursus in graecam lin-

1) Milo non ex graeca versione libri Sendabad, cui est titulus *Συντίνας*, originem ducere potuit, quod posuit Muellenbach (pag. 16); ibi enim rex relinquit apud amicam anulum, in Milone contra 'rex abit oblitus solearum' (cf. vv. 141 et 149 sqq.), quam narrationis formam habemus e. g. in versione hispanica 'libro de los engaños' (vide Landau 'Quellen des Decamerone' pag. 15) et in multis fabellis gallicis, quas allatas invenis apud Adalbertum Keller ('li Romans des sept sages' pag. CXXXVIII) et Erwinum Rohde ('Verh. der XXX. Versamml. deutscher Philologen u. Schulmänner zu Rostock' pag. 61), qui et Apulei (IX, 17—21) et Aristaeneti (ep. I, 5) locos comparat.

guam, effinxit monstrosum illud *Παρθενοσανδρεία*, quod compositionis leges omnino respuit. Recte Peiperum (l. l. pag. 527) hoc improbasse multoque melius quadrare *ἀνδρογύνος* titulum qui Menandri est concedo, sed quae cetera de fonte comoediae ille explicare studet, nimis audacter dicta esse mihi videntur. Versionem enim latinam e graeco Menandri factam, qua Guilelmus se usum esse profitetur (cf. v. 13), coniecit fuisse Caecilii Statii comoediam 'Androgynus', quae quamquam nobis non esset servata, tamen saec. XII. integra extare potuisset. Sed Caecilii opus, de quo praeter duo fragmina minutissima per Festum (— Verrium Flaccum — Varronem) tradita nihil servatum est¹⁾, num ad exemplum comoediae Menandri compositum sit, non certum est. Atque vix credat quisquam comoediam istam potuisse servari usque ad Guilelmi tempora, praesertim cum neque in librorum catalogis neque apud scriptores ullum illius inveniatur vestigium²⁾.

Omnino autem hos versificatores non opera scaenica integra in comoedias redelegisse elegiacas, sed potius narrationes prosa oratione traditas in usum suum contulisse satis notum est (vide Muellenbach pag. 17).

Quae cum ita sint, verba poetae accuratius ipsi excutiamus opus videtur esse. V. 9 sqq.

Versibus ut pulicis et muscae iurgia risi,
occurrit nostro mascula virgo stilo:
nominis accipio pro nomine significatum,
non potui nomen lege domare pedum.

1) Vide Ottonis Ribbeck scaenicae Romanorum poesis fragmenta II², comicorum fragmenta pag. 37.

2) Porro Peiperus omnia quae de fonte suo dicit poeta quadrare ad Caecilii comoediam demonstrare studet, quae singulariter tractare supersedeo vel ipsius verbis motus: 'Aber was steht einer solchen Annahme, über deren Schicksal übrigens, als reiner Aberglaube verworfen zu werden, der Verfasser sich ganz und gar keiner Täuschung hingiebt, entgegen? Nichts weiter als das unbegründete Vorurtheil' eqs.

Pro titulo igitur vero poeta significatum substituit 'mascula virgo', quae verba repetuntur infra v. 552 'virginis implevit mascula virgo sinus'. Sed qualis erat titulus graecus? Verborum compositorum, quae significant 'mascula virgo', non parvam composuit copiam Peiperus, et ipse quod ex his elegit ut aptissimum *ἀνδρόγυνος*, mihi quoque placet, quamquam versio latina significatui verbi graeci non plane respondet¹). Unus vero, ne hanc tituli formam accipiamus, obstare videtur versus 'non potui nomen lege domare pedum', quia illa vox optime metro subiungitur. Hac in re utile erat deperditi Aldae libri manuscripti vestigium in 'catalogo librorum manuscriptorum in propria bibliotheca asservatorum', quem a. 1412 Amplonius Ratingk de Berka sibi confecit²): 'Item Musa Blesensis egregia de antropynaculo, id est de mascula virgine', unde titulum comoediae priorem tunc fuisse notum discimus³), nam 'antropynaculum' nihil videtur esse, nisi derivatio corrupta et in sermonem latinum trans-

1) *ἀνδρόγυνος* vocabuli interpretationes veteres graecas vide apud Theodorum Kock (com. fr. tom. III, pag. 18 sq.); in glossariis explicatur 'qui utrumque habet sexum, hermaphroditus' (cf. Papiam ed. Venetiis 1491 s. v. androgynosus) et germanice 'eyn mynsche de beyde heuet' vel 'manns ind wyfs kunne gelijs' (cf. Diefenbachi glossar. lat.-germ. et novum gloss. lat.-germ. s. v.). Praeterea invenitur 'androgynus semivir virago', et ad hoc spectat Aldae v. 559

'Impetit et falsis inhonestat fama sororem

Pyrrhi criminibus, semivirumque vocat'.

Ceterum confer exempla 'androgynus' vocis quae affert Peiperus (l. l. pag. 527 not.).

2) Vide Guilelmi Schum 'Beschreibendes Verzeichniss der Amplonianischen Handschriftensammlung zu Erfurt' pag. 791 (de poetria sub nr. 29).

3) Benigne Ernestus Voigt, cui eximiae erga me benevolentiae maximam habeo gratiam, me monuit, Amplonium saepius non e libris excepisse titulos, sed plura de suo addidisse; itaque si hac in re talem sese praestitit, potuit verba 'Musa Blesensis' sumere ex disticho praeposito ut in Harleiano ita in hoc codice, et illa 'id est de mascula virgine' ex prologi versu,

formata vocis ἀνδρόγυνος, facta ut puto ope vocabuli ἀνθρωπος vel antropos, ut scribitur in glossariis latinis. Talem autem longiorem¹⁾ existimo fuisse titulum, quem Guilelmus in exemplo invenit, ab hexametri legibus abhorrentem, ut in linguam latinam eum vertere cogeretur, neque ut poetam excusemus ad Vitalis aliorumve exemplum recurrere debemus (vide Peiperum pag. 530 sq). V. 13

‘venerat in linguam nuper peregrina latinam
haec de Menandri fabula rapta sinu:
vilis et exul erat et rustica plebis in ore,
quae fuerat comis vatis in ore sui’ eqs.

‘Fabulam’, non comoediam poeta exemplum, quod ‘nuper’ incerto tempore in linguam latinam e graeca venerat, appellat, cui v. 17 non obstat, si Harleiani lectionem rectam respicimus ‘dumque novi studium comoedi quaereret illa, quem’, cum ceteri libri et editiones praebeant ‘dumque novum studium comoedia quaereret illa, quem’. Quibus verbis ad errorem viri docti deducebantur. Omnino enim Menandro adscripta erat non comoedia, sed fabula i. e. narratio comica et ludicra, prosa oratione composita, ut indicare videtur v. 15 ‘vilis et exul erat et rustica plebis in ore’ eqs. Et ex his verbis et ex illis ‘de Menandri rapta sinu’ certo concluditur fabulam non iam pristinam for-

illud autem monstrosum ‘de antropynaculo’ ne ab Amplonio fictum putemus, forma vocis corrupta et perversa vetat.

1) Ad ‘androgynaculum’ vocem rectius aestimandam apti sunt loci, quos mecum communicavit Gustavus Nordmeyer amicus meus, Augustini de civitate dei XVI, 8 ‘nam nemo umquam Androgynaecas aut Hermaphroditas nuncupavit’ et Ratramni ad Rimberty de cynoscephalis (vide patrol. Mign. ser. II. tom. 121, col. 1155 et Hilgenfeldi ‘Zeitschrift für wissenschaftl. Theologie’ XXIV, 1881, pag. 65) ‘contra legem naturae videntur procreari, ut bicipites, trimani, pumiliones, hermaphroditae sive androgynae, vel alia perplura’. Confer praeterea glossam ‘Androgineca hermafroditus hoc est nec vir nec mulier’, quae extat in corp. glossar. (ed. Goetz) tom. IV, pag. 405.

mam et speciem habuisse, ut novi comoedi i. e. poetae comici, qualis erat Guilelmus, studium ei impendi opus esset. In versibus qui secuntur suam in tanto opere infirmitatem poeta queritur finemque facit excusando¹⁾) nimiam carminis lascivitatem v. 25

‘inveniet lasciva nimis sibi verba pudicus

lector; materiae, non mea culpa fuit’.

Guilelmus igitur in scribenda comoedia adhibuit narrationem prosa oratione compositam, quae in populi ore versabatur²⁾) et propterea multum pretii prioris amiserat. Titulum autem, quamquam e graeco in latinum translata erat, tenebat graecum et auctoris nomen poetae graeci.

Inter Menandri comoedias fuisse constat unam, cui esset titulus *ἀνδρόγυνος ἢ Κρής*; sed praeter fragmenta nonnulla, quae collegit novissime Theodorus Kock in com. att. fr. tom. III, nihil servatum est. Ita-

1) Veterum poetarum memineris similia dicentium, velut Mart. I, 4, 8 ‘lasciva est nobis pagina, vita proba’, quae excepit Auson. cent. nupt. 4 addens ‘ut dicit Plinius’; praeterea Catull. 16, 5 sq., Ov. trist. II, 354, Mart. XI, 15, 1 sq., Plin. ep. IV, 14, 5 al.

2) Similis naturae fuisse fontes, e quibus ceteri huius aevi poetae materiam hauserint, iam supra dixi; Vetulae tamen auctorem ex Ovidio ipso (fast. III, 677 sqq.) argumentum scaenae lascivae, quam describit lib. II. cant. XXIX sqq., unde totum poema nomen traxit, sumpsisse simile videtur veri. Ad Ovidii locum conferas Hermannii Usener dissertationem ‘de mythis italicis’ in mus. rhen. tom. XXX, pag. 224 sq. Ceterum narratio prosaica ‘de caeco et eius uxore’, quam edidit Thomas Wright in fabularum latinarum collectione (Percy society tom. VIII, 1843, pag. 78 sq.), similis argumenti est atque Lydiae comoediae exitus, tamen fons fuisse non potest, cum pluribus ab ea differat. Arte autem cohaeret narratio de caeco cum Adolphi fabula I. saepius ipsis verbis servatis. Adolphi fabulas a. 1315 scriptas (vide cap. XI. exitum) edidit Polycarpus Leyser in historia poetarum et poematum medii aevi pag. 2008, quam editionem repetivit Wright l. l. pag. 174 sqq. Ad utrumque opus, narrationem prosaicam et fabulam poeticam, prope accedunt, quae narrat mercator in Chauceri ‘Canterbury tales’.

que quaestio oritur, utrum Guilelmi Blesensis exemplum, cui Menandri nomen adscriptum erat cuiusque titulus cum Menandreo consentiebat, vere ad poetae graeci opus revocari possit necne. Ac negaverit quispiam inter illud exemplum et Menandrum intercedere necessitatem affirmans Menandri fabulas iam illis temporibus prorsus evanuisse. Sed dubito, num recte affirmet. Neque enim omnino ad prologi versus requiritur Menandri fabula superstes tota, satis est demonstrasse potuisse extare aliquam ὑπόθεσιν, notitiam, argumentum, ('talía autem argumenta certe quidem tra-goediarum etiam deperditarum ad infima usque tempora pervenisse notum est, velut de Euripideis ad Tzetzas delatis dixit Wilamowitz in anal. Eurip.' Buechelerus). Ac ne quod tragico concedis, comico abnuas poetae, pauca Menandri postea noti documenta afferam. Illius enim, quem posteri summum comicorum fuisse consentiunt, fabulas Plutarchi temporibus nondum e scaena exulasse constat¹⁾, diutissime fuisse servatas facile coniecero. Atque re vera sequentium temporum scriptores, qui e comoediis, cum non iam hoc litterarum genus placeret, scaenas subtiles et narratione dignas excerptas operibus suis prosa oratione compositis inseruerunt, Menandrum non recessisse e memoria testes sunt²⁾. Adicias quod etiam in Arvernīs Sidonius

1) Cf. Augustum Meineke 'Menandri et Philemonis fragmenta' pag. XXXII.

2) Velut Lucianus, Alciphro et Aristaeus epistolographi, Aelianus, Libanius, Eusebius, Choricus al. Cf. praecipue Theodorum Kock in Hermæ tom. XXI, pag. 372 sqq., cuius verba sunt pag. 392: 'Es war eine allgemein verbreitete Uebung des eigenen Stiles, die Schreibart eines gewissen Vorbildes in der Weise nachzuahmen, dass man nicht blos eigene Gedanken in der fremden Form ausprägte, sondern auch ganze Schriften oder einzelne Stellen der Alten mannigfach variirte, namentlich poetische Stücke in die Form der Rede oder des Briefes umschrieb' eqs. Vide praeterea eundem in mus. rhen. tom. 43, pag. 29 sqq., Volckmann, Studia Alciphronica I. De Alciphronē comoediae imitatore, Carolum Graux in 'Annuaire de l'asso-

Apollinaris sub annum 472, dum Terenti Hecyram legit, simul Epitrepontem Menandri in manibus habebat (epist. IV, 12)¹⁾. Denique Menandri comoediarum mentionem faciunt catalogi librorum graeci compositi ut videtur intra annos 1565 et 1575, quos in 'commentatione de antiquitatibus et libris manuscriptis Constantinopolitanis' (progr. Rostochiense 1877) edidit Ricardus Foerster. Ibi enim inter opera pretiosissima, 'quae si repperirentur incredibile dictu quantum excitarent philologorum et historicorum gaudium', invenimus (pag. 20, col. a, β') τοῦ μενάνδρου τὰς κωμωδίας ὅλας τὰς εἰκοσιτέσσαρας· καὶ ἐξηγεῖται αὐτὰς ὁ ὑπέρ- τιμος κὺρ μιχαήλ ὁ ψελλός et (pag. 29, col. a, in libris Rhaedestinis) μενάνδρου κωμωδίας; a Michaele Psello autem illustrissimo saec. XI. professore praeter plures alios poetas graecos classicae aetatis commentariis esse instructum Menandrum, quem in scholis academicis tractare solebat, docuit Constantinus Sathas²⁾.

ciation pour l'encouragement des études grecques en France' 1877, pag. 123 sqq., al. — Comoedias ad exemplum Menandri composuisse fertur Apollinarius, cuius filius, qui obiit a. 390, psalmos rettulit in versus; sed non extant, vide Krumbacheri hist. litt. Byz. pag. 306. Menandrum etiam post Iustiniani aetatem nondum fuisse oblitteratum contendit Wilamowitzius Eurip. Heracl. tom. I. pag. 176.

1) Huius loci notitiam debeo Buechelero, a quo opera et consilio me semper esse adiutum grato confiteor animo.

2) Vide 'Annuaire de l'ass. pour l'encourag. des ét. gr.' 1875, pag. 187 sqq. et *Μεσαιωνικ. βιβλιοθ. τομ. V*, pag. μγ'; ubi Pselli loci, quibus de Menandro loquitur, sunt pag. 59 sq. et 538. Krumbacheri sententiam, qui Menandri illi tantum gnomas fuisse notas censet, vide in hist. litt. Byz. pag. 218; idem ibidem pag. 221 catalogos Cpolitianos a falsificatore fictos causis non additis suspicatur, cum de fide non dubitaverint praeter Satham et Foersterum Buechelerus et Sittlius. Recte ut puto Sathas reiecit Petri Alcyonii verba (l. l. pag. 189): audivisse se puerum ex Demetrio Chalcondyla auctoribus sacerdotibus graecis Byzantii complura veterum poetarum poemata, inter alia Menandri comoedias, esse combusta, ut sub-

Praeter ea quae adnotavi, quod certiora afferre non possum, doleo, sed iam his exemplis demonstrasse mihi videor potuisse Menandri aliquid, quod temporum ini-
 quitate ad nos non pervenerit, medii aevi temporibus servatum esse in oriente terra. Quod tunc ponas trans-
 latum vel potius transformatum in linguam latinam et Guilelmo Blesensi occurrisset (prol. v. 10). Nam quam-
 quam medio aevo linguam graecam in Europa occi-
 dentali fere ignotam fuisse non nego¹⁾, tamen praecipue
 inde a saec. X. frequenti commercii, legationum, bello-
 rum usu Italiam Siciliamque praeter ceteras terras cum
 oriente fuisse coniunctas notum est. Unde fieri potuit,
 ut eius qualem descripsi formae fabula ex oriente in
 occidentem (Siciliam) transmigraret ibique poetae ta-
 lium cupido comoediae materiam elegiacae praeberet.

Iam, ut ex ipsa comoedia Guilelmi testimonium
 originis Menandreae desumatur, accuratius circumspi-
 ciamus, quae in illa comoediam graecam sapere videan-
 tur. Primum animum advertas verba poetae in prologo
 dicta v. 21 sqq.

‘pro fracta navi dicar simulasse cupressum,
 extra propositum musa cucurrit iter.
 exeo comoedum, fines comoedia transit
 nostra suos, miscens non sua verba suis.’

Multa igitur fabulae addita esse, quae ad eam non
 pertinerent, poeta profitetur, et debuit haec adicere,
 ut carmen moribus saeculi sui adaptaret. Qua re evenit,

stituerentur Gregorii Nazianzeni opera. Quae putabat vera
 esse Augustus Meineke Men. et Philem. fragm. pag. XXIX sq.

1) Testimonia virorum, qui de ea re egerunt, collegit
 Ludovicus Traube ‘O Roma nobilis. Philologische Unter-
 suchungen aus dem Mittelalter’ pag. 65; adicias Baebler ‘Bei-
 träge zur Geschichte der lat. Grammatik’ pag. 67—73 (v. E.
 Voigt ‘Berl. philolog. Wochenschrift’ 1892, pag. 49 sq.) et Ca-
 rolum Schaarschmidt ‘Iohannes Saresberiensis’ pag. 108—112.
 Exemplum adiciendum esse Liudprandi monet Buechelerus tot
 verba Graecorum totasque fabellas graece scriptas afferentis,
 velut de Tiresia Iovis Iunonisque iudice in antapodosi III, 41.

ut antiqua interdum evanescerent; tamen comoediae tenor anticus plane deleri non potuit, quem in ceteris huius aetatis comoediis, si forte omittimus Vitalis opera, frustra quaeres. Fortasse operae erit pretium ab iis, quae Guilelmus aut qui antecesserant, mutaverunt, discernere antiquitatis reliquias; atque miro modo comoediam graecam olet totius actionis summa: Meretricis pulcerrimae amore inflammatus adulescens nobilis sed pauper, cum nullam votis suis spem respondere videat, servi voracis nequam foedi auxilium implorat. Qui tamen fraudulenter agens adulescentem et patrem eius avarum dolis ludit nihilque proficit ero depereunti. Tandem adulescens a nutrice vetula ad votorum effectum ducitur; mutatis enim cum meretricis ministra vestibus thalamum ei introire licet, ubi desiderium expletur. Mox autem res notescit et felici exitu adulescenti virgo nubit.

Sane hoc quod breviter enarravi argumentum cum Aldae comoedia non plane consentit, quippe cui plura insint, quae in comoedia graeca cogitari nequeant. Atque imprimis personas transformare debuit medii aevi poeta nonnullas, velut pro meretrice virginem nobilem inducere debebat, itemque qui eam custodiret non iam potuit esse leno, sed pater virginis, qui obitu matris tristi perterritus filiam, ut a simili fato servaret, inclusit. Parentes, a quibus totius narrationis initium sumpsit Guilelmus, si modo in exemplo agebant, in fine, ut meretrix ingenua nata esse nosceretur, agere debebant. Etiam adulescentis soror num in comoedia graeca fuerit, dubitari licet; melius eam servam meretricis fuisse ponas. Omnino totius fabulae actio in longum distrahitur in comoedia elegiaca medii aevi, quae scaenae non est destinata. Restant igitur personae: meretrix pulcritudine excellens; adulescens nobilis sed pauper eius amator; pater iuvenis avarus ludificatus a iuvene et servo; servus edax et foedissimus; eius amica; anus fraude adiuvans amantem; ancilla meretricis.

Si quae de mutatione personarum adnotavi respicimus, argumentum comoediae graecae aptissimum hic latere confitendum est, neque multum illius actionis naturam abhorrere concedes ab iis, quae de Menandro et ex imitationibus Romanorum et ex ipsius reliquiis scimus. Totam autem fabulam tamquam in cardine videmus verti in illa re, quod adulescens ita vestitus, ut sexus dignosci nequeat, virgini insciae vim infert, et hae vices 'masculae virginis' sive androgyni rursus ad Menandri comoediam tamquam exemplum primum huius carminis nos revocant¹⁾. Sed in Guilelmi comoedia hae antiquitatis reliquiae opprimuntur fere additamentis mediæ aevi, ut vix forma prisca eluceat. Utinam fabulam quamvis 'rusticam et exulem' poeta servasset nobisque tradidisset, qualem ipse accepit!

Sed haec hactenus²⁾. Alteram Aldae fabulae non dissimilem narrationem ut tractemus restat, obviam in exemplari libri divulgatissimi 'historiae VII sapientium'³⁾, narrationem dico 'de iuvene muliebri veste

1) Quae de Menandri comoedia supersunt, comparationem inter utramque non admittunt, tamen nullum fragmentum iis, quae in Alda narrantur, non respondet. Velut si ex Athenaei 6, 243 b. (fr. 56 Kock) *μνημονεύει (Μένανδρος) αὐτοῦ (Χαιρεφῶντος τοῦ παρασίτου) καὶ ἐν Ἀνδρογύνῳ ἢ Κρητί* in comoedia affuisse parasitum concludimus, in Alda de Spurio dicuntur plura, quae parasitum magis quam servum decent, ut fortasse ex utroque, parasito et servo, haec persona coaluerit. Cetera fragmenta sententias plerumque communes exhibent.

2) Conferenda sunt aliquatenus Achillis et Deidamiae fata, quae originem sapiunt recentiore; vide Erwinum Rohde 'Der griech. Roman.' pag. 102, not. 2. Haec fabula medio aevo non ignota erat et saepius tractabatur; cf. etiam Alani ab Insulis de planctu naturae I, v. 55

'non modo Pelides mentitur (metitur ed. Leyseri) virginis artus,

ut sic virginibus se probet esse virum'.

3) Editiones et dissertationes collegit Paulus Cassel in 'Mischle Sindbad, Secundus, Syntipas, Einleitung u. Deutung des Buches der Sieben weisen Meister' 1891³, pag. 24 sqq. cum notis.

tecto'. Vetustissima earum, quae quidem notae sunt (vide Cassel pag. 60 et 300) illius libri versione continetur hebraica, cui est titulus *משלי סנדאבר*, deest in omnibus reliquis versionibus¹⁾. Hanc narrationem, ut melius qua ratione cum Alda coniuncta sit, perspiciatur, breviter comprehensam apponere mihi liceat. 'Mercator senex (ita fere narrat regi sapientium septimus) mulierem corporis nitore et pulcritudine oris eminentem in matrimonium duxerat. Quam desiderio captus amabat adulescens, sed frustra, nam a sponso aemulo anxie custodiebatur uxor. Tandem anus astuta iuveni in dies contabescenti auxilium tulit, cum barbam tondere et veste ac rica muliebribus indui eum iussit, ut talis in domum mercatoris induceretur. Tum ad senem progressa, ut filiam uxori eius pudicae tradere sibi liceret, petivit, quod ipsa in urbem peregrinam esset itura. Blandis verbis commotus senex precibus illius adnuit et aditum permisit virgini simulatae, quae mercatore peregre profecto cum muliere amata multos dies degit. Quare, sapiens adhortatur, cave mulierum dolos'.

Inter hanc narrationem et Aldae comoediam similitudinem quandam intercedere nemo negabit, sed quaeritur, quomodo inter se cohaereant. Hebraica versio cum ad fontem quarto fere p. Chr. n. saeculo in Graecia aut Syria compositum redeat (vide Cassel pag. 63, 303, 305, 310), ibi interseri potuit haec narratio ex Menandri comoedia. Omnino ad orientis litteras multum va-

1) Vide tabulas, quas composuere Cassel pag. 362 et Marcus Landau 'Quellen des Decam.' in appendice; huius libri editio altera quod mihi non praesto erat doleo. Reliquias tenuissimas invenies in versione latina 'historia calumniae novercalis', ibi enim memoratur reginae amator latens sub cubiculariae vestitu (cf. Keller 'li Roman des sept sages' pag. XXXIV et Landau l. l. pag. 17), et in versione gallica 'les sept sages de Rome' (cf. Keller l. l. pag. LXXVI sq.). Versionis latinae exemplar etiamsi decurtatum videtur adesse in codice Bernensi 768, quem describit H. Hagen in Fleckeiseni annal. tom. 97, pag. 711 sqq.

luisse Graecorum scientiam et imprimis comoediae recentioris opera optime docuit Ernestus Windisch ('Der griechische Einfluß im indischen Drama' in 'Verh. des V. Orientalisten-Congresses'. Berlin 1881, pag. 3 sqq.), velut Militis gloriosi Plautini argumentum, ut exemplum afferam notissimum, invenitur in multis et orientis et occidentis fabulis desumptis ex exemplo graeco¹).

Quare narrationes orientales similis argumenti (v. Cassel pag. 154 et cf. Landau pag. 17) ad eundem fontem redire posse concedendum est. Sed rem disceptare nolim ambiguum, praesertim cum talis fabula eodem tempore variis locis possit esse excogitata. Guilelmus Blesensis, si quid huic narrationi debuit, unde sumpserit ignoramus; exemplar hebraicum, quod nos unum novimus, adhibere non potuit.

1) Vide Eduardum Zarncke in mus. rhen. (N. S.) XXXIX, pag. 1 sqq., ibidem pag. 26 'So viel steht nur fest, daß unsere Erzählung, von Hellas ihren Ursprung nehmend, im Laufe der Jahrhunderte die Welt durchwanderte und überall dahin ihren Fuß setzte, wo man Gefallen fand an Schwänken und Märchen, im Orient wie im Occident'. Atque similia nostrae fabulae fuisse fata putes.

Caput III.

De poetae arte. Carmini quid tribuerint aequales et posterī.

Materiem traditam quomodo tractaverit Guilelmus ipsa comoedia docet, quae valde ab antiqua comoedia abhorret. 'Scaenica enim neglexit, nihil praeter diverbia pauca eaque parum gravia in ipsa actione scaenam olent, gravissima omnino ne cogitari quidem in scaena possunt; contra descriptiones tam vividae tamque amplae sunt, ut quasi compensaturae scaenicam actionem videantur apud eos qui audiunt' (vide Muellenbach pag. 15 s.). Neque in hac re nova poeta protulit, sed ex auctoritate illorum pendet, qui antea tales comoedias scripserant maximeque ut videtur Vitalis Blesensis, cuius opera bene ei nota fuere (vide infra pag. 28 sqq.). Subinde tamen ab exemplis suis paulum aberrat, velut in fingendis sermonibus monologis, quibus comoediae personas philosophico more loquentes facit, nimium fertilis est; vide patris de fortunae inconstantia (v. 31 sqq.) et de mulierum malitia (v. 541 sqq.), servi de munerum vi ac pretio (v. 211 sqq.) al. Ea autem, de quibus meditantur, plane sapiunt medium aevum. Tum non modo materiae sed poetae quoque culpa factum videtur esse, ut amplum expleant spatium descriptiones libidinosae, velut deceptionis narratio lascivissima (v. 435 sqq.). Similia sane et graviora apud aequales Guilelmi occurrunt (vide Matthaei Vindocinensis epistulas et ceteras comoedias elegiacas), sed cum illic impudica et stuprosa aperte explicentur, ut descriptione voluptaria delecten-

tur qui legunt, hic multo artificiosius ea re, quod adulescenti, amatori cupidissimo, opposita est virgo innocens et artis amatoriae plane inscia, plura teguntur, quae lectori divinare licet. Itaque haec voluptas subtilis quod multo plus valuit quam illae sordes foedissimae, cur comoedia ab aequalibus et posteris lectitaretur, causa fuit.

Nominum personarum, cum apud priores medii aevi poetas comicos ex antiquitate maximeque e Terentio sint desumpta, inde a saec. XII. med. mutationem observamus. Inde enim antiquae comoediae nomina rariora sunt et quae adhibentur, aut sunt usitata temporibus poetae, aut ab ipso ficta; cuius rei exemplum praeter ceteras habemus in Aldae comoedia. Velut Aldae nomen (cuius originem a Romanis repetere possis; cf. gentem Aldiam, Aldinos) in Francogallia latissime patuisse exempla docent. Ita in 'roman de Trubert' (vide Méon 'nouveau recueil de fabliaux et contes' I, pag. 192 sqq.), quod carmen similis est argumenti, mulieris nobilis ministra vocatur 'Aude', idem adest alias (cf. Montaiglon 'recueil de fabliaux' V, pag. 173, 4), neque hodie ut audio in Gallia evanuit. Neque omit-tam, quod nonnumquam Aldae nomini vis typica videtur esse attributa, ut sit virgo quamvis nubilis, tamen plane rei amatoriae inscia. Quibus partibus fungitur in Blesensis comoedia; vestigia perspiciuntur in carmine heroico Viennensi¹), ubi de moenibus urbis Alda virgo (la bele Aude) adspicit certamina Rolandi fortis sponsi futuri. Tertium his accedit 'carmen elegiacum de amore Aldae virginis' a Guarino Veronensi compositum (ed. W. H. D. Suringar Leidae 1867), quod praeter titulum et eandem nomini additam significationem nihil habet commune cum Aldae comoedia,

1, Edidit carmen Prosper Tarbé a. 1850, egit de eo, qui plura in linguam germanicam vertit, Uhlandus poeta in 'Schriften zur Geschichte und Sage' tom. IV.

quoniam Pyrami et Thisbes fabula tractatur aliquatenus mutata, ut Guarino¹⁾ fuisse notum carmen homonymum vix credamus.

Pyrrhi nomen adolescentis pauperis, sed feliciter amantis in comoediis videtur fuisse tritum, velut extat in Lydia, unde tota fabula servatis nominibus transiit in Boccatii novellam VII, 9. Cum in Lydiae comoedia artificiose eo nomine ludatur, cf. v. 8

‘qui Pyrrhum nescit, vel pira missa piro’
et 508 cum nota Merilii, 511, 528, 544, 548, 555, hic autem ludus ad fabulae actionem non nihil valeat, illinc nomen sibi sumpsisse Guilelmum puto, quocum conferas, quae de aetate Lydiae sunt dicta inferius pag. 36.

Ulfi patris nomen rarius legimus in huius aevi litteris, cf. e. g. Alani ab Insulis lib. parabolarum I, 59 (ed. Leyser)

‘pauperat et ditat talorum lusibus Ulphum
alea; sed vitet, ne mage fiat inops’;
ceterum memineris nominum germanicorum in *ulf* vel *wulf* exeuntium.

Alia ratione illi poetae personarum inferioris ordinis, servorum et ancillarum, nomina fingere solebant, ut vel nomine solo, qualis esset persona, cognosceretur. Hoc modo in Aldae comoedia extitit Spurii nomen v. 169 sq.

1) Elegiae auctorem non fuisse Guarinum maiorem natu (vide Suringar pag. 10 sqq.) sed filium eius Ioannem Baptistam, qui patrem secutus professor Ferrariensis erat, demonstravit Georgius Voigt ‘Wiederbelebung der Stud. des klass. Altert.’ tom. II, pag. 403, not. 2. Carmen multis codicibus traditum est; praeter eos, quos adhibuit editor, alii afferuntur a Merilio (poés. inéd. pag. 424) et Georgio Voigt l. l. Duorum praeterea mentionem facit W. von der Heid ‘Die histor. Handschriften der öffentl. Bibliothek zu Stuttgart’ 1891, tom. I, pag. 5 (fol. 7, III, ‘Elegia Alde’) et tom. II, pag. 9 (quart. 11, VI, ‘elegia Alde’; in fine ‘miseria Alde’); uterque videtur esse exaratus saec. XV.

‘Pyrrho servus erat et nomen Spurius illi,
nec deerat talis nominis omen ei’,
atque illud quoque ex nomine deducere omen usitatis-
simum erat, vide e. g.

Vital. Aulul. v. 43 sq.

‘natus ego, ut quererer semper, Querulusque vo-
catus,

ut vivam querulus et mea fata querar’ eqs.
com. de Baucide v. 188 ‘Davus dicor nil dans nisi vana:
‘efficiar Davus, nec nisi vana dabo’
ibid. v. 221

‘Birria non dicor, quia vir derisor amantum’
com. Lydiae v. 156 sq.

.. ‘sum Lusca, luscaque iure vocor:
a simili mihi nomen adest omenque figurat’
com. Babionis v. 256

‘Babio semper eris virque bovinus erit’
ibidem v. 274

‘scit neque bu neque ba Babio lingua bovis’
de Paul. et Polla v. 411

‘nomine Polla vocor, quia polleo moribus altis’.
Neque aliter a Guilelmo formatum videmus Spurcae
nomen, ut mores et ingenium mulieris describerentur,
cf. Mart. I, 34, 8

‘abscondunt spurcas et monimenta lupas’.

In omnibus, quae ad genus poeticum et formam co-
moediae pertinent, Guilelmum pendere ex iis, qui antea
ad idem scribendi genus se verterant, notavimus, ac-
curatius vero demonstratur comparatis inter se et prio-
rum poetarum comoediis et Alda. Talem autem dis-
quisitionem non omni fructu carere puto, cum artem
scriptoris et eruditionem monstret et ad poetarum,
quos imitatur, operum tempus et aestimationem melius
noscenda aliquid afferat. Quare imitationis nonnulla
specimina addam.

Vitalis comoedias Guilelmo Blesensi fuisse notas
iam Muellenbach et Peiper observaverunt et re vera

complura ex illis carmini suo inseruit. Sed non aequo modo utrumque Vitalis opus adhibuit. Nam cum Aululariae exemplum in struendo carmine plerumque videatur secutus esse, velut hic et illic prologus et argumentum simillima sunt idemque versuum spatium (10 et 18 vv.) explent et patris Aldae Spuriique monologi ad verba, quae in Aulularia Querolus loquitur, prope accedunt al., contra rarius verba ipsa mutuatus sit, Amphitryonem multo melius memoria tenuit, ut inde plures sententias plus minus mutatas reciperet, velut:

Amph. 197 'inculcat ictibus ictus'

Ald. 315 'ictibus inculcat ictus'

Amph. 10 'lis cadit, ira tepet'

Ald. 317 . . 'friget

ira, reformatur gratia lisque cadit'

cf. Aulul. 792 'lis cadit, acta placent'

Amph. 382 'aspera saepe tuli verbera, saepe minas'

Ald. 362 'quot miser accepi verbera, quotque minas' al.

Illa autem imitationis differentia vel ob eam causam notatu digna videtur, quod Aululariam iam illa aetate (saec. XII. med.) minus fuisse lectitatam demonstrat, Amphitryonem autem fuisse tritiozem; id quod codicum ratione optime illustratur. Praeterea coniunctione firma, quae intercedit inter Vitalem et Guilelmum, utrumque eiusdem urbis Blesensis civem fuisse probatur¹⁾, etiamsi hoc argumentum non nimis grave est.

1) Nam dubitatur de patria Vitalis (vide Cloettam pag. 71 sq.), qui in nonnullis vetustioribus libris vocatur 'Blesensis', in recentioribus demum invenitur

'Explicit hic Geta deceptus ab Arcade summo:

Vitalis blesis explicit Amphitryon.'

Sed hic quoque 'blesis' ('blexus' Parisini 8413 lectio calami

Tragoediae 'de patricida', quae vulgo appellatur 'Mathematicus', quis fuerit auctor satis est incertum, cum alia testimonia Hildebertum alia Bernardum Silvestrem alia denique Serlonem commendent (vide Hauréau in 'not. et extr.' tom. 29, 2, pag. 341 sqq. et Cloettam l. l. pag. 114), et ne tempus quidem constat. Neque vero post saec. XII. med. tragoediam esse editam imitatio docet Aldae comoediae, cf. e. g.:

Mathem. cant. VII, 48

'accipe quo tendant, quid mea verba velint'

Ald. 237 sq.

'accipe quo tendat, vel quid velit ambitus iste sermonis' . . .

Mathem. VIII, 41

'sed moriens ego non moriar totusque superstes
totus et in tali prole renatus ero'

Ald. 440

'totaque non poteris, cum moriere, mori:
vivam servabis tua te post fata, tibi que
ipsa tui magna parte superstes eris'

ibidem 90

'inque mea moriens stirpe superstes ero'

Mathem. XI, 3

'aspiciens igitur tantae miracula formae'

Ald. 161

'sollicitant Pyrrhum tantae miracula formae' al.

Aliquotiens cum Pamphilo consentit Aldae comoedia, sed ita, ut de imitatione dubitari queat. Fortasse autem hoc Iahnkii (com. Horat. pag. 27, not. 1) senten-

lapsu videtur orta) non esse id quod 'lusus, irrisus' (vide Muellenbach l. l. et Huemer in 'Neue philolog. Rundschau' 1886, pag. 44), sed corruptam vel potius versui adaptatam patriae significationem persuasum habeo. In versibus parum elegantibus librarius solum id videtur spectasse, ut uterque comoediae titulus exprimeretur et patriae mentio fieret.

tiae adminiculum affertur, qui 'de amore' carmen esse scriptum ante a. 1159 suspicatus est, cum laudetur versus eius a Ioanne Saresberiensis in Metalogico circa illum annum edito.

Pamph.¹⁾ III, 8

'venales merces improbus emptor habet'

Ald. 225 sq.

'gratia summorum merx est . . .

. . . hanc solus prodigus emptor habet'

Pamph. XII, 15

'usu crescit amor omnis, decrescit abusu,
omnis et impastus attenuatur amor'

Ald. 384

'crescit amor, quo plus attenuatur amans'

Pamph. XIX, 26

'hic venit a sola rusticitate pudor'

Ald. 48

'nam venit ex sola prosperitate dolor'

Pamph. LVII, 16

'non mea culpa fuit' = Ald. 26. al.

Lydiae comoediae tempus e necessitate, qua cum Alda cohaeret, fortasse accuratius distinguere potest. In primis prologi versibus auctor ad comoediam a se primo loco editam respicit, cf. prol. 1

'postquam prima equitis ludentis tempora risit,
mox acuit mentem musa secunda meam,'

cuius rei imitator est Guilelmus Blesensis in initio Al-

1) Numeros attuli editionis Goldastianae in 'Ovidii Nasonis Pelignensis erotic. et amator. opuscul.' Francof. 1610, pag. 75 sqq., editionis Baudouiniana sunt versus 78, 259, 380, 704. Ceterum in huius editionis exemplari bibliothecae Bonnensis variam lectionem adiecit Augustus Scheler, omisit tamen signaturam codicis, qui habet versum finalem: 'Detur pro pena scriptori pulchra puella'.

dae. Sed cum ille, quod aptum erat, alterum eiusdem generis carmen alteri opponeret, hic poematum aliquod, quod antea publici fecerat iuris, attulit servatis verborum colore et forma, cf. prol. 9

‘versibus ut pulicis et muscae iurgia risi,
occurrit nostro mascula virgo stilo’.

Praeterea, si omitto nomina in utraque comoedia consentientia Pyrrhi et Sabinae, de quibus iam supra dixi (pag. 27 et 2 sq.), et sententiae, velut in prologis¹⁾, et verba ipsa saepius congruunt, cf. e. g.

Lyd. 178 ‘perdidimus sterili semina lapsa solo’

Ald. 206 ‘et sterili semina perdit humo’.

Ex iis quae attuli apparere puto Lydiam (et quod in hanc, etiam magis in Militem gloriosum eiusdem auctoris cadit) ante Aldam i. e. ante saec. XII. decennium VII. esse compositam. Neque vero multo ulterius ascendere nobis licet, cum Matthaei Milonem imitentur illae comoediae (cf. e. g. Mil. 1 ‘hamus amoris edax’ = Mil. glor. 51 al.), Milonem autem, qui primo loco memoratur in Matthaei scriptorum catalogo, intra annos fere 1250—1260 esse editum persuasum habeo.

Singularis ratio inter Matthaeum Vindocinensem et Guilelmum intercedit. Uterque enim in describendis rebus vulgaribus iisdem sententiis et verbis saepius utitur, praecipue ubi de pulcritudine vel turpitudine hominum et de mulierum procacitate agitur; sed hae sunt sententiae illi aetati communes, ut alterum ex altero pendere in universum dici nequeat.²⁾

1) Lydiae versiculum 19 ‘murmur compesce labelli’ formatum esse ad exemplum Iuven. I, 160 adnotat Manitius in Philolog. (N. S.) IV, 1891, pag. 360. Et illius plura hic inveniuntur, velut verba mulieris superbae Iuv. VI, 223 ‘hoc volo, sic iubeo’ et Lyd. 470 ‘sic volo sicque veto’.

2) Tamen conexus non plane negari potest, velut Ludovicus Traube (‘O Roma nobilis’ pag. 23) Aldae v. 553 ‘nescio quis mulier vel quae vir quodve neutrum’ fluxisse censet ex Hermaphrodito ‘cum mea me mater’ eqs., quem nisus Matthaei testimonio in praefatione ep. poeticarum v. 24 huic auctori

Plures generis sui poetici scriptores non modo nosse, sed etiam imitatum esse demonstrasse mihi videor. Pauca addam, quae quanti sit aestimatum carmen ab aequalibus et posteris doceant. Qua in re mirum esse potest, quod, cum alia eius generis poemata saepe et diu fuerint nominata, Alda quantum investigare potui in nullo operum litteralium indice laudatur. Attamen valde in deliciis aequalium fuisse comoediam et multi libri manuscripti et argumentum et verba posterius iterata testantur. Quin etiam contendere velim hanc¹⁾ quoque comoediam in scholis fuisse lectitatum. Nam nisi hoc concesso forma textus varia, qualis extat in singulis recensitionibus, explicari non potest, itemque testes sunt notae et explicationes adiectae in libris manu scriptis, ut a minus eruditis sententiae difficiliore percipi possent; vide praecipue Paris. 15155 et Vindob. 312 apparat. critic. Minime autem huic coniecturae obstat, quod multa insunt in comoedia obscaena et supra modum lasciva, cum medii aevi homines in illis rebus non ita anxii fuerint neque eadem eos aestimatione, qua nos solemus, metiri par sit. Immo multas comoedias easque non minus impudicas scholarum in usu fuisse scimus; conferas quae in registro mult. auct. dicit Hugo Trimbergensis de Ovidio puellarum (v. 734 sqq.), de Lydia (v. 884 sqq.) aliis; et Pamphili elegos, quos puerorum lectioni aptos commendat Eberhardus Bethuniensis (Labor. III, 1 et 15), 'se puero legi in scholis solere' auctor est Lilius Gyraldus in hist. poet. dial. V, pag. 224²⁾.

attribuit. Sed conferas, quae de hoc carmine dicit Ernestus Voigt in 'Berliner philol. Wochenschr.' 1892, pag. 48.

1) Ad pueros erudiendos adhibitam esse 'elegiam Aldae' constat; cf. Ianssen, 'Gesch. des deutschen Volkes' I, pag. 55.

2) Cf. Ger. Ioa. Vossii de veterum poet. temp. lib. V, qui est de poetis latinis (Amstelod. 1662) pag. 86. De carminibus lascivis ad discendum pueris oblatis cf. [Goldast.] Ov. Nas. Pelign. erot. et amat. opusc. Francof. 1610 praefationem.

Aliud etiam documentum comoediae non statim oblitteratae ex poetarum posteriorum imitationibus ducere licet, etsi de nonnullis locis dubitari potest. Pauca afferam exempla:

Ald. 1

‘dum parit Alda perit’¹⁾

Pseud.-Ov. de rem. am. v. 12

‘sic perit absumptus nec parit eius amor’

Hos versus nuper edidit Wattenbachius in Z. f. d. A. (N. F.) 22, 1890, pag. 270 sqq. Egoquidem lectionem sumpsit cod. Vindob. 303, in quo hoc carmen una cum Pseud.-Ov. arte amandi insertum est Faceto (inc. ‘moribus et vita quisquis vult esse facetus’) post v. 130 (fol. 88^a—90^b) ideoque in codicum catalogis illa carmina non memorantur. Vindob. plerumque consentit cum Monacensi 11601, Polling. 301 (*P*), quem adhibuit editor, sed minus est depravatus mendis. In margine adiecta est passim varia lectio et versibus e Graecismo sumptis saepius verborum significatus explicantur. Excerpta illorum carminum in cod. miscellaneo Bonnensi 220 (fol. 249^a—252^b) extant, ubi titulo ‘moralis poeta modernus’ distinguuntur a versibus Faceti, qui ibidem (fol. 238^b—241) ‘moralis poeta’ signantur.

Ald. 545

‘nec later absque luto, nec serpens absque veneno
ullus erit’

‘vers. de sponso ad sponsam’ 8

‘et later ablutus non erit absque luto’

Non iure hoc carmen attribuitur Hildeberto (v. Migne patrol. ser. II, tom. 171, col. 1453 sqq.) secundum Hau-réavium (‘not. et extr.’ tom. 28, 2, pag. 405 sq.), qui Phi-

1) Similes verborum ludi saepius occurrunt, velut in Lydiae com. 212 ‘et quod mente parat, languida voce parit’ et in Alani de planctu naturae (ed. Leyser) metr. V, 44 ‘in partu-que dolos dum parit illa parat’, qui nonnumquam imitatur Guilelmi comoediam.

lippum abbatem Bonae Spei saec. XII exeunte florentem auctorem proponit.

Ald. 48 'nam venit ex sola prosperitate dolor'
ad verbum repetitur in Henrici Septimellensis 'elegia
de divers. fort. et philos. consol.' v. 30, ubi et alias
imitationes invenies. Elegiam (post Leyser. pag. 453 sqq.
in Fabricii bibl. lat. med. et inf. aetat. ed. Mansi tom. VI,
pag. 665 sqq.) ad finem a. 1193 esse scriptam demon-
stravit Cuno Francke ('Zur Gesch. der lat. Schulpoesie
im XII. und XIII. Jahrh.' pag. 43).

Ald. 218

'absolvitque reos innocuosque ligat'
de Paul. et Poll. com. 135

'saepe reos solvens innocuosque ligans'
cui addas Ald. 546 ~ de P. et P. 86; Ald. 292 ~ de P.
et P. 540 al. Comoedia (ed. du Méril in poés. inéd.
pag. 374 sqq.) composita est ad a. 1230; vide Muellen-
bach. pag. 7 sq.

Alberti Stadensis Troil. I, v. 682 sqq.

'qui prohibere studet, pelagus ne fluctuet, ignis
ne caleat, studio fallitur ille suo.

nec later absque luto nec serpens absque veneno
esse potest, nec erit femina casta diu.'

sunt versus aliquo modo mutati Aldae comoediae 541
et 542, 545, 546^a, 548^b. Troilus, quem edidit Merzdorf
a. 1875, in lucem secundum ipsius auctoris testimonium
(VI, 670 sq.) a. 1249 prodiit.

Ald. 84

'tales, quos talis iungit et unus amor'
Facet. 176

'unum velle duos iungit et unus amor'
de trib. puell. com. 168

'hic nos una Venus iungat et unus amor'

de membr. conspir. 159

. . . 'coniunxit amico
foedere, nos semper iungat ut unus amor'

Illa tria carmina sunt incerti temporis; de tribus puellis edidit Iahnke (in com. Horat. pag. 90 sqq.), de membris carmen I. A. Giles sub Ioannis Saresberiensis operibus (vol. V, pag. 299 sqq.), sed falso ei esse adscriptum demonstravit Carolus Schaarschmidt l. l. pag. 276 sqq., Faceti denique codicem adhibui Vindobonensem 303 (v. supra pag. 34). De hoc poemate, quod quantum scio nostra aetate non est editum, egerunt in primis Fride-ricus Zarneke in 'Verhandl. der sächs. Gesellsch. der Wissenschaften', philol.-hist. Cl. 1863, pag. 74 sqq. et B. Hauréau 'not. et extr.' tom. 27, 2, pag. 15 sqq.

Sed haec hactenus. Nunc si placet videamus, quo-
modo fabulae argumentum a posteris sit repetitum. Narrationis 'le roman de Trubert', in qua nomine Aldae servato similia narrantur, iam mentionem feci superius. Item inveniuntur similia mixta dissimilibus in carmine heroico 'Wolfdietrich B' vel 'Hugdietrich'¹⁾, sed co-
nexum inter hoc carmen et Aldam intercedere demon-
strari nequit. Videtur autem scriptum ad a. 1225. Paulo propius accedit argumentum narrationis germanicae 'der schuolære ze Paris' (cf. 'Gesammtabenteuer' ed. F. H. von der Hagen vol. I, pag. 277 sqq. (nr. XIV) et praefat. pag. LIV et CXXVII), ubi studiosus Parisinus vestibus indutus cellariae ad virginem amatam ingressus illius amore fruitur, exitus autem narrationis plane alienus est a comoedia. Unum tantum carmen addere possum, cuius auctorem Aldae exemplar esse imitatum mani-
festum est, Roberti Blesensis 'Floris et Liriope'²⁾. In

1) Vide 'Deutsches Heldenbuch' part. III, pag. 167 sqq. (ed. O. Iaenicke) et Caroli Simrock 'Das kleine Heldenbuch' pag. 432 sqq.

2) ed. Wolfram de Zingerle in 'Altfranzös. Bibliothek', vol. XII (1891), qui nisi de Ovidio de fontibus non egit.

posteriore ac brevioris huius operis parte, quod scriptum videtur esse ad finem saec. XIII, Narcissi fabula ad exemplum Ovidii (met. III, 402 sqq.) narratur, in priore quae tractantur Guilelmi Blesensis comoediae simillima sunt, ut in patria poetae opus eius tot annis post notum fuisse videamus. Praeterea ab Aldae argumento non plane abhorrent quae explicantur et in gallicis fabulis pluribus (vide du Méril poés. inéd. pag. 423 et Dunlop-Liebrecht 'Geschichte der Prosadichtungen' pag. 407) et in Byronis 'Don Iuan', sed necessitatem intercedere inter illas et Aldae comoediam nemo puto contendet.

Poetarum posteriorum imitatio et verborum et argumenti, quam ad finem saec. XIII persecuti sumus, per hoc tempus comoediam fuisse pernotam docet, neque posterioribus saeculis oblivione esse obrutam complures saec. XIV et XV libri manu scripti testes sunt. Inde ab hoc tempore paulatim oblitterata videtur esse, cum quantum scio numquam typis fuerit impressa, et in bibliothecarum scriniis latebat, donec nostra demum aetate ex duabus innotuit editionibus, quas suo loco tangam.

Pauca hic adiungam de fragmentis carminum Aldae titulum gerentium, quae a Merilio in praefatione editionis tractantur. Tanti autem illi, cui Matthaeum Vindocinensem auctorem Aldae quam tractamus fuisse veri erat similis, videbantur momenti, ut reliquias Aldae Guilelmi Blesensis se putaret invenisse¹⁾. Sed quid rei sit modo vidi ipsa quasi inspectione codicis Paris. 11345, e quo Merilius fragmenta sumpsit: nam

1) 'On pourrait' inquit pag. 424 'sans une conjecture par trop téméraire y voir des restes de la version de Guillaume de Blois, qui aurait péri comme tous ses autres ouvrages: le style en paraît plus élevé; le ton plus grave, plus sententieux, et une forme de versification différente ne permet pas d'attribuer ces extraits à un manuscrit de l'Alda plus étendu, que ceux qui nous sont parvenus. Nous citerons ici comme spécimen' eqs.

Hippolytus Loiseau amicus mihi omnium versuum, qui huc pertinent, apographon accuratum comparavit. Sunt autem vv. 98 et hexametris et metro elegiaco compositi, in quibus 35 ex ipsa Aldae comoedia desumpti. Atque his quidem iure, illis iniuria Aldae titulus est additus, nam cum Parisinus liber sit exemplar deterius¹⁾ florilegii, quod vocatur Poleticon (vide infra pag. 45 sqq.), itaque omnes in illo versus in ceteris eiusdem collectionis extare debeant, comparatione instituta errorem esse eo ortum facile cognoscitur, quod ex aliorum carminum titulis compendiose scriptis librariorum indiligentia factum est Aldae nomen. Et re vera ex Alexandreidis, nam de hoc carmine imprimis agitur, significatione (Alexād', Al̄xd', Al̄d') bene nasci potuisse 'Alda' unus quisque concedet²⁾. Itaque nullus qui non in alio carmine legatur versus relinquatur, neque ut de omnibus fuse agamus opus est. Illa tantum quae edidit Merilius fragmenta ad veros auctores reduxisse satis habeo.

pag. 424 'omnes res vanae' eqs. sunt Alexandreidis³⁾ VIII, 332—334 et 391—403;

pag. 424, not. 6 'volvitur instabili motu' — 'semper stare gradu' = Alexandr. IX, 525—527;

ibidem qui secuntur sunt Alexandr. IX, 309 sqq.

pag. 425, not. 'cum labor' — 'solamen haberi' = Alexandr. IX, 533—536;

ibidem 'nulla rei novitas' — 'lege fidelis' = Alexandr. V, 394—396.

1) Ernestus Voigt quoque litteris ad me datis codicem, quem ipse excussit, nullius esse fidei testatus est.

2) Parisini vitium non esse singulare inde vides, quod in cod. Bonnensi 220, fol. 359^b fragmentum illud, quod edidit du Méril pag. 424, legitur cum inscriptione miniata 'Alda de ambitione dignitatum'. Cum ab his verbis 'de amb.' eqs. Poletici lib. I, cap. CXX incipiat, Bonnensis hanc particulam e malo illius florilegii exemplari fluxisse concludas.

3) M. Philippi Gualtheri ab Insulis dicti de Castellione Alexandreis recensuit F. A. W. Mueldener, 1863.

Disticha denique eam ob causam Aldae titulum accepere, quia cum Aldae versus praecessissent, sequentibus autem rubrica non esset addita, illi ad priorem significationem pertinere videbantur, velut, quae affert Merilius pag. 425, sunt Ovidii ex Pont. I, 4, 11 sq. et art. am. I, 735 sq.

Caput IV.

De libris manu scriptis et editionibus.

Subsidia critica, quibus in hac nova editione usus sum, sunt haec:

H codex Harleianus 3872 musei britannici, qui breviter illustratur in 'Catalogue of the Harleian manuscripts in the British Museum' tom. III, pag. 89. Aldae comoedia, quam antecedit distichon supra memoratum (pag. 4), legitur fol. 170^a, col. 1—173^a, col. 1. Apographon eius diligenter factum comiter interveniente Bernardo ten Brink, quem defunctum doleo, misit mihi Lucia Toulmin Smith.

'Versus leonini auctoris incerti' qui in codice secuntur comoediam (fol. 173^a, col. 1) sunt:

'd]ives eram et dilectus inter partes preelectus
modo curvat me senectus et etate sum confectus
Unde vilis et neglectus a deiectis sum deiectus
Quorum vana sonat pectus mensa gravis pauper lectus
quis nec amor nec affectus sed horrendus est aspectus',
sequitur col. 2—173^b, col. 2 carmen de excidio Troiae
quod incipit

'Uiribus arte minis danaum data troia ruinis
annis bis quinis fit rogos atque cinis'
explicit

'Sic ex enea crescunt romana trophea
Sic gens romulea surgit ab hectorea'
quod editum est sub Hildeberti nomine apud Migne
patrol. ser. II, tom. 171, col. 1451 sqq.; conferas B. Hau-
réau in 'not. et extr.' tom. 28, 2, pag. 402.

X codex Parisinus 'fonds latin' 15155 (olim 'fonds de St. Victor' 756), continens flores poetarum; quem cum nemo quantum scio accuratius descripserit¹⁾, pauca de carminibus quae praebet adnotare non inutile duxi. Qua in re sequor notitias et collationes, quibus me donaverunt Hippolytus Loiseau amicus et Gaston Collon. Liber videtur exaratus esse in Francogallia meridionali post saec. XIII medium. Foliorum erat 176, e quorum numero cum temporum iniquitate plura perierint, 139 tantum nunc supersunt. Titulus (fol. 1) legitur hic:

'que secuntur hic habentur scilicet
fflores metrici et alii sumpti ex diversis actoribus (*sic*)
quorum auctorum nomina habentur folio primo'.

fol. 2^a. Cathonis primi:

'Incipiunt mores actorum (*sic*) nomine flores
sunt extracta bonis de versibus ista Cathoni[s]
Plus vigila semper' *eqs.* —

6^b. Aviani Veteris — 7^a. Aviani Novi *inc.*

'te quoque qui populi reprehendere verba teneris'
expl. 'cur tibi displiceat mortis inire genus'. —

8^b. Maximiani — 10^a. Claudiani — 14^a. Stacii — 15^a.
Pamphili — 18^a. Esopi (*i. e. Anonym. Nereleti*) — 21^a.
Thobie — 25^a. Martialis — 27^a. Prudencii — (*desunt*
codicis folia 28—38, quibus continebantur excerpta Ti-
bulli — Horestis (i. e. Orest. trag.) — Boecii — Eu-
thetici — Anthiclaudiani — Architreneri — Homeri —
Sedulii — Propercii — Artis metricae) — 39^a. Ylia-
dos Frigii Daretis — 39^a. Gethe (i. e. Vitalis Amphitr.)
— 40^b. Comedie de Alda — 45^b. Bernardi Silvestris
Loci descriptio (sunt ex Megacosmo et Microcosmo lib.

1) Cum iam sub prelo erat libellulus meus, vidi Hauréavii dissertationem de codice 15155 editam in 'not. et extr.' ed. B. H. 1892, pag. 299 sqq., qui de nonnullis carminibus accuratius egit, pauca edidit.

I, 3 ed. Barach et Wrobel) — 49^b. Mathei Vindocii Loci descriptio (*comprehenduntur hic 'loci descriptio' eius et 'loci brevis descriptio'*) — 52^b. Georgicorum Galteri de Castellione, *inc.* 'Insula me genuit, rapuit Castellio nomen' — 54^b. Mathei Vindocin de amore protervo — 56^a. Hildeberti Cenomanensis de Fortuna (*adscripta est glossa 'q]uos versus fecit Cenomanensis episcopus, ut dicit aus¹⁾ liber 26 (?) . . 108 (?) qui fuit discipulus Bereg²⁾)* — 57^a. Matheus Temporum descriptio, Commandatio pape, Commandatio militis, Commandatio sapientis, Vituperium stulti, Commandatio matrone, Commandatio pulchre mulieris³⁾ — 63^a. Ovidii Epistolarum, de Arte, de remediis, sine titulo, de Fastis, Ovidii Magni, de tristibus, de Ponto, de medicamine faciei (*desunt fol. 111—136, quibus erant scripta Ovidius de Nuce, de vetula, de pulice et sompnis, in ybernum; Virgilii in Buccolicis, in Georgicis, Eneydos; Oratii in Poetria, libro Sermonum, Epistolarum, Odarum; Iuvenalis; Persii; Lucani*) — 137^a. Lucani — 137^b.

1) De nomine adnotat G. Collon: 'on lirait plutôt Viclaus. Il serait assez difficile de lire Nicolaus. L'écriture très fine est aussi fort pâlie'.

2) Berengarium fuisse Hildeberti magistrum nunc constat; vide Iosephum Schnitzer, 'Berengar von Tours, sein Leben und seine Lehre' 1892, pag. 7 cum not. 6; dubitabatur de ea re in 'hist. litt. de la France' tom. XI, pag. 251.

3) Sunt partes artis versificatoriae Matthaei Vindocinensis (ed. Bourgain 1870), exempli causa additae, a qua postea demum sunt absolutae. Poematia sunt edita a Wright et Halliwell in reliquiis antiquis pag. 257 sqq., quae editio ex parte est repetita in patrologia Mign. ser. II, tom. 205, col. 979 sqq., et a Bourgain in editione artis. 'Descriptionem formae pulcritudinis' vel 'pulchrae mulieris' denuo edidit B. Hauréau in 'not. et extr.' ed. B. H. 1890, pag. 395, ad verbum illam saepius congruere cum Matthaei Milonis comoediae vv. 9—40 adnoto. Codicum numero addas Hannoveranum 524 saec. XIII (cf. Eduardum Bodemann, 'Die Handschriften der kgl. öffentlichen Bibliothek zu Hannover' pag. 90 'descriptio praelati ecclesiastici descriptio militis vel principis | descriptio advocati sub metaphora Ulixis' eqs.).

Alexandri (*est Gualtheri ab Insulis Alexandreis*) — 145^b.

De puero non preferendo puella, *inc.*

‘Perversus mos est pueros preferre puellis’
expl.

... ‘eant ad Tartara non redituri
qui teneros pueros pro coniuge sunt habituri’
(*hos versus ex parte edidit Duemmler [Z. f. d. A. 22, N. F. X (1878) pag. 256 sq.] e libro biblioth. Bodl. Laud. 86, saec. XIII.*) — 145^b. De capt ... Troie (*sunt excerpta ex duobus carminibus de excidio Troiae, quorum de altero supra (pag. 40) dixi, alterum ‘Pergama flere volo’ eqs. ediderunt Hauréau in ‘not. et extr.’ tom. 28, 2, pag. 438 sq. et Schmeller in carm. Buranis pag. 60 sq.*) — 147^a. Chatonis secundi, *inc.*

‘Hiis accede sonis, cape verba secunda Cathonis,
Si te proponis caelestibus addere donis’.
expl.

‘Me sic transire me cum Christo sciat ire,
Lucis opus mire cum magna dies erit ire’.
— 149^a. Contemptus mundi ‘Cartula nostra tibi’ *eqs.*
(*egerunt de hoc carmine Huemer in ed. Hug. Trimbergensis pag. 150 et Hauréau ‘in not. et extr.’ tom. 27, 2 pag. 20*) — 168—176 Flores proverbiorum.

Ex Aldae comoedia 302 versus sunt excerpti plerumque ii, quibus res venereae narrantur: 29—50, 53—58, 65—72, 81 et 82, 87 et 88, 109 et 110, 113—116, 123—138, 151 et 152, 157 et 158, 161—172, 189 et 190, 173—188, 193 et 194, 213—234, 239—246, 249 et 250, 259 et 260, 262, 267—270, 357—359, 365 et 366, 371—388, 391—432, 437 et 438, 443 et 444, 449—454, 465—474, 477—502, 509—536, 539—556, 559—566. Hic et illic glossae interlineares adscriptae sunt, quas recepi in app. crit.; in fol. 42^b (vv. 219—270) legimus appositum

‘Si tibi Virgilii pectus, si vultus Adonis,
Nullius es precii, nisi possis vincere donis’.

b codex Berolinensis ms. Diez. B. Santen. 60, fol.

membr. (descriptus a Schleeio primis huius saeculi annis in cod. Diez. C. 4°, n. 77), de quo novissimus egit Ernestus Voigt in Ysengrimo pag. XI. In florilegio poetico (fol. 1—37^a), quod ante saec. XIII. non potest esse compositum cuiusque hic liber non primum exemplar est, sed descriptum saec. XIV¹⁾, versus e Guilelmi comoedia excerpti leguntur fol. 5^a sub titulo 'proverbia albe comedi' 31 et 32, 39—48, 127 et 128, 179 et 180, 175^a, 189 et 190, 212—218, 221—234, 239 et 240, 243—246, 267 et 268, 371—374, 466, 521 et 522, 384, 541—548, 556. Descripsit mihi benigne Carolus Becker amicus.

l codex Leidensis Bon. Vulcanii nro. 48, saec. XIII., cuius excerpta memorantur a Suringario (in edit. Aldae elegiae pag. 9) et a Cloetta (l. l. pag. 108, not. 2). Extant fol. 33^a, col. 2 et fol. 33^b sub titulo 'Proverbia comedie de Alda', quae verba item atque excerptorum litterae initiales minio sunt exarata; sunt versus 31 et 32, 35^b et 36, 39 et 40, 45—47, 213—218, 229—234, 541—546^a, 548^b—550; qui antecedunt sub eodem titulo versus

'si quis habet nummos, secura navigat aura
fortunamque suo temperat arbitrio'

non sunt Aldae, sed Petronii et propter materiam similem videntur hic inserti esse. Collationem litteris a me rogatus benigne curavit Suringarius, confecit Nardus Groen discipulus eius.

L codex membranaceus bibliothecae monasterii Lambacensis nro. 100, exaratus teste Muellenbachio saec. XII. Lectiones a se excerptas comiter mecum communicavit Ernestus Muellenbach amicus meus, qui idem accuratam codicis descriptionem dedit in com. eleg. pag. 38 sqq.²⁾ Folia codicis a glutinatore quaternionibus non

1) Cf. E. Voigt l. l. pag. XII.

2) Etiam conferas Huemer in 'Neue philolog. Rundschau' 1886, pag. 44 et in stud. Vindobon. tom. IX, pag. 80 sqq.

bene discretis perverse ligata sunt, ut Aldae comoedia his contineatur: fol. 40^a extr., 40^b, 64^a, 64^b, 49^a—54^b med. Inscriptionem praebet L hanc satis miram fol. 40^a: ‘Explicit Comedia Triperi. Incipit Comedia Ulfi’ itemque subscribitur ‘Explicit Comedia Ulfi’. Comoedia Triperi est Vitalis Aulularia (cf. Muellenbach pag. 44), Ulfi nomen desumptum est ex primis argumenti et comoediae versibus, quocum conferas, quod in Hugonis Trimbergensis registro ‘Pyrrhus’ est Lydiae comoediae titulus (cf. v. 886).

V codex Vindobonensis 303 (nov. 392), cuius descriptio extat in Stephani Endlicher ‘catalogo cod. philol. lat. bibl. Palat. Vindobonensis’ pag. 158 sqq. sub nro. CCLXXVII et in ‘Tabulis cod. mss. in biblioth. Palat. Vindobonensi asservatorum’ vol. I, pag. 41 sq. In utroque catalogo adscribitur saec. XIV. Librum liberaliter huc transmissum ipse comparavi. Carmen nostrum legitur in foliis 158^a—163, quorum 162^b dimid. et 163^a nimis pudici lectoris manu fere tota erasa sunt¹⁾; cf. Catull. 61, 111 sqq., anth. lat. 427 R. al.

IV codex Vindobonensis 312, quem saec. XIV. attribuant Stephanus Endlicher in catalog. pag. 145 sub nro. CCLIV et ‘Tabulae’ vol. I, pag. 43. Aldae comoediam, quae extat foliis 40^b—49^b, intercessu Rudolphi Beer comiter mihi contulit Sigfridus Reiter Vindobonensis. Manus secundae correctiones et interpretationes invenies in apparatu critico.

P Poleticon, ‘flores poetarum de virtutibus et viciis ac donis sancti spiritus’, de quo florilegio accuratius

1) Eorum quae codex continet plurima descripsi, aut si qua edita sciebam contuli. Folium 6^b non est vacuum (vide Endlicherum et tabulas), sed indicem exhibet paulo recentioribus litteris exaratum: ‘Catho | Cathnovi9 | avian9 | paup b[enricus] | passio b[eatae] u[irginis] C[atharinae] | moral | paclit9 | Synö | panphil9 | facet9 | nov9 Esop9 | Novus avian9 | 5 claves | Oopuella | ctempt9 | mūdi | pilat9 | physiolog9 | Geta | Maximianus | Alda’.

egit Ernestus Voigt in Ysengrimo pag. CXXI sqq.¹⁾ Praesto mihi erant florilegii exempla haec:

α codex Gottingensis philol. nr. 130 exaratus a. 1366, vetustissimum illius collectionis exemplar. Versus mihi descripsit et saepius contulit Adolfus Schulten amicus meus.

β cod. Parisinus 11345 scriptus a. 1455, quem passim iam adhibuit du Méril; vide de pretio libri, quae dixi supra pag. 38 et cf. Ysengr. pag. CXXIII, not. 15.

γ liber bibliothecae Coloniensis, s. l. et a., quem describit Leonhardus Ennen in 'Katalog der Incunabeln in der Stadtbibliothek zu Köln' I, pag. 93, nro. 155. Ipse contuli.

δ, ε, ζ libri bibliothecae regiae Berolinensis sub signis X c 615, 616, 618, quos mea gratia contulit Paulus Trautwein amicus meus. In δ (615) et ε (616) desunt locus et annus et typothetae nomen, in ζ (618) fine leguntur haec 'Impressum Colonie per Martinum de werdena: prope domū consulatus: in vico burgēsi: (vel die burgerstraes) cōmorantē. Anno domini MCCCCCV'. Aldae versus, quos praebet Poleticon, sunt hi:

Pol. I, 21 De Symonia — Ald. 31—36, 39 et 40, 41—48.

Pol. V, 3 de avaritia sacerdotum — Ald. 225—234.

Pol. V, 8 de avaritia mulierum — Ald. 243—246.

Pol. VII, 10 de inconstantia et malitia mulierum — Ald. 541—548.

1) Persecutus sum librorum manuscriptorum vestigia, quae indicat Voigtius (pag. CXXII, not. 7) et inveni neque codicem bibl. Bonnensis 220 neque Coloniensem 4°, nro. 234, qui asservatur in archivio urbenico Coloniensi, continentem flores theologos, neque Leidensem Bon. Vulcan. nro. 48 illius florilegii esse exemplaria. Sub titulo 'Alexander' Gualtheri Alexandreis, non Doctrinale intellegi debet, item excerpta, quae sub Bernardi Silvestris nomine feruntur, non ex Megacosmo et Microcosmo, sed e 'tragoedia de patricida', de qua disserui supra pag. 30, sunt desumpta, denique cum versibus in florilegio 'Clerico' adscriptis nihil habet commune codicis Vind. 303 'Facetus clericalis iuvenis.'

Pol. IX, 27 de exhortandis pueris ad studium —
Ald. 205 et 206.

Pol. IX, 31 de distinguendis et repetendis lectioni-
bus — Ald. 481,

omittit Parisinus vv. 225—228, 205 et 206. In appar.
crit. cum horum librorum discrepantias omnes addere
longum esset neque utile, collationem brevem hic adicio:

31 Ecidit *om. initiali* γ decidit ε — sulummodo
 $\beta\varepsilon$ — 32 nihil β — 34 muneris β — 35 concessit ha-
bendi α concessum habendum β — 41 utique α — 42
expectans *om.* β — 44 iam cece $\gamma\delta\varepsilon\xi$ iam ecce α iam
tote β — expectet β — 231 in turpique β — 233
loquor $\gamma\delta\varepsilon\xi$ — 244 prima sua est β — 245 mentitur
 $\beta\delta\varepsilon\xi$ metitur α metitur *supra* e *lineola erasa* γ — 541
fluctuat β — 542 insanat β *ad hunc versum Ovidii no-*
men adscriptum est in $\gamma\delta\varepsilon\xi$ — 205 Auditare α — 481
placebit β .

Praeter hos codices novi nonnullos hodie quidem
non servatos; velut Amplonianus, qui similis videtur
fuisse Harleiano (vide supra pag. 15, not. 3), nunc neque
Erphesfurtii (vide Guilelmi Schum catalogum) neque
Schoenbornae asservatur, quo complures bibliothecae
Amplonianae libros esse translatos benigne mecum com-
municavit Ernestus Voigt. Alius liber erat in biblio-
theca monasterii Melicensis (cod. membr. 8, R. 15, nr. 86,
saec. XIV; vide Kropff in Bibliotheca Mellic. pag. 45 et
Huemer in stud. Vindobonensibus tom. IX, pag. 68 sq.),
qui in primis versibus a ceteris non nimis differebat:

‘Dum parit Alda perit; vitricus pro coniuge natam
Diligit’ eqs.

Primum Aldae comoediae distichon e codice Ca-
roliruhensi edidit Monius in ‘Anz. für Kunde der teut-
schen Vorzeit’ 1838, col. 41, sed non est libri deperditi
initium, quod putabam. Quid enim rei esset benigne
Alfredus Holder litteris rogatus me certiore fecit. In
cod. Augiensi LXXVIII saec. XIII/XIV, qui continet
fol. 1—144^a Petri Lombardi sententiarum libros IV,

145^a—146^b excerpta in initio et fine mutilata ad concilia et synodos pertinentia, in fine fol. ultimi 146^b leguntur haec:

‘Tribus modis cōmittit̃ peccatū uoluntate ope et
verbo [cod. verborum]

Cum parit alda perit ulsus p oiuge natā. Diligit ad-
que uicē in prē mris agit

Dilige agnatos claros (*scribas charos*) uenerare pa-
rentes.’

Versus, ut vacuum folii spatium expleretur, adscripti Aldae comoediam illis temporibus non ignotam fuisse demonstrant. Falso aenigma latere putabat Monius: ‘Die Hs. hat irrig ulsus und vicem für vultus und vices. Die Auflösung liegt im Verständniss von alda d. h. die Alte, die Mutter’. Versus ultimus e Marbodi Redonensis episcopi ‘de ornamentis verborum’ desumptus est; cf. patrol. Mign. ser. II, tom. 171, col. 1692 B.

Primus¹⁾ nostro saeculo comoediam publici fecit iuris Thomas Wright in ‘Percy society’ tom. VIII, a. 1842, cuius editionis non multa impressa sunt exemplaria, pleraque postea oppressa (cf. du Méril in ‘Origines lat. du théâtre mod.’ pag. 286 not. et ‘poés. inéd.’ pag. 425), ita ut liber nunc rarus sit. In textu constituendo editor adhibuit Harleianum 3872 et duos codices Vindobonenses ab Endlichero comparatos (cf. praef. pag. XIII), praecipue deteriorem 312 (*W*). Sed cum Harleiani praestantiam non recte aestimarit, textus eius compositionem miro modo mixtam praebet lectionum pravarum et bonarum. Praeterea non parva est copia lectionum, quae in nullo codice inveniuntur, atque saepius, utrum sint typographi menda an editoris coniecturae, vix diiudicari potest. Wrightium secutus comoediam edidit Édélestand du Méril, qui materiam criticam auxit florilegiis cod. Paris. 15155 (*X*) et 13145.

1) Iam antea in catalogo (pag. 144) Stephanus Endlicher expresserat vv. 1—30 et ultimos carminis.

Harleiano non usus est nisi per editionem Wrightii, quae codici ipsi nullo modo respondet. Haec quoque editio extra Francogalliae fines non admodum crebra est.

Ego quidem omnes contuli libros manu scriptos et florilegia, e quibus aliquem fructum me esse capturum sperabam, neque praeter hos plures extare codices credam, praesertim cum nullum iam librum manuscriptum sibi notum esse in Germania Ernestus Voigt, in Gallia Hauréau (litteris ad Ernestum Muellenbach datis) testati sint. Quae cum ita sint, de ratione quae intercedit inter libros quid sentiam et de pretio unius cuiusque proferam. Iam supra dixi carminis, quod scholarum in usu fuisse suspicatus sum, textum adeo esse mutatum novis lectionibus et versibus additis, ut totius comoediae forma variata sit. Atque duarum recensio-
num¹⁾, quae in codicum numero distinguere debent, ego quidem meliorem duxi eam, quae *H X b l* libris nititur, quippe quae multis locis menda in altera *L V W* obvia non exhibeat et maioris praestantiae vetustatisque indicia prae se ferat²⁾; vide e. g. 3 videat, 17 novi studium comoedi . . . quem, 36 cur, 138 aspectu, 140 ornatis, 145 gravitasque, 154 cura, 155 fama, 164 dispariat dispar utrimque pares, al.; praeterea servantur hic duo versus necessarii 435 et 436, qui desunt in *L V W*. Quibus praestantiis commotus sum, ut ab illis (*H X b l*) libris maxime editionis fundamentum peterem. Alterius rec. testes non semper inter se concinunt, sed hic et illic cum melioribus libris faciunt, velut *L* vv. 73, 134, 150, 387, 448, 486, 502, 540 al.,

1) In codicum deperditorum numero Amplonianus primae, Melicensis secundae recensiois exempla fuisse videntur.

2) Attamen hanc quoque recensioem a poetae ipsius verbis subinde esse alienam persuasum habeo, ut primam comoediae formam ex libris servatis plane restituere non possimus; vide e. g. v. 25 sibi [si] et vv. 189 et 190, qui in omnibus codicibus excepto *b* libro suo loco non stant, al.

et *V* vv. 5, 151, 422, 555, 561 al.; minoris pretii est *W*. *X* codex plerumque bonus subinde recedens ab *Hbl* ad vulgatae lectiones appropinquat, cf. e. g. 172, 226, 544, 547 al., quam naturae ambiguitatem ea re puto posse explicari, quod in librum, ex quo fluxerit *X*, inlatae sunt correcturae ex alterius rec. codicibus. Sed caute adhibendum esse *X* censeo, quod ut florilegiorum mos est nonnusquam mutavit sententias excerptas. *b* et *l* florilegia versuum dilectum quidem habent diversum, nihilominus tamen quin e libris *H* et *X* similibus manaverint dubium esse nequit; praecipue *l* ex *H* ipso (aut ex apographo eius) esse excerptum simile est veri, cum in utroque omittantur miro modo vv. 546^b—548^a. *P* in arte critica nullius est pretii, sed valet tantum ad cognoscendam textus in dies mutati historiam. Ceterum modo cum prima, modo cum secunda recensione consentit. Versuum, quos ex Alberti Troilo protraxi, totus habitus docet, eos ex florilegio aliquo, fortasse ex *l* (vide versus 546^b—548^a omissos) originem duxisse, non ex libro manu scripto integro. In textu igitur restituendo secutus sum quantum potui *HXbl* libros, sed ne alterius classis lectiones opprimerentur in app. crit., sub linea typis minutioribus illas addidi suasore Ernesto Voigt, qui illius rei optimum dedit exemplum in Ysengrimi editione. In app. crit. discrepantias respexi omnes, ut quid in singulis codicibus insit facile colligere possis, omisi tantum orthographicas¹⁾, velut fere semper mutatas litteras ae — oe — e; c — t, ch — c — h ('charus', 'michi'), i — y ('ynguen, lacryma'), nec curavi afferre tales lectiones 'colectis' pro 'collectis', 'volnus, voltus' (quod in *H* usitatum est) et 'wlnus wltus', 'compatiatur', 'inpar' al. Compendia, quorum in libris est non parva copia, fere semper resolvi.

1) Cum propter codicum in ea re discrepantias orthographiam Guilelmi Blesensis restituere non possem, ad argenteae latinitatis usum redii, ut fieri solet in editionibus.

GUILELMI BLESENSIS

ALDAE COMOEDIA.

H codex Harleianus 3872.
X codex Parisinus 15155.
b codex Berolinensis 60.
l codex Leidensis 48.
L codex Lambacensis 100.
V codex Vindobonensis 303.
W codex Vindobonensis 312.
P flores poetarum (Poleticon).
Wr Thomae Wright editio.
M Merilii editio.

Dum parit Alda perit; Ulfus pro coniuge natam
 diligit atque vices in patre matris agit.
 ne vir eam videat aut ipsa virum, pater illam
 claudit, Pyrrhus eam nomine captus amat.
 servus eum fallit, anus adiuvat, hunc mulierem
 mentitum sentit clausa puella virum.
 concipit illa, pater queritur, tandemque reperto
 artifici fraudis fit socer; acta placent.

5

Versibus ut pulicis et muscae iurgia risi,
 occurrit nostro mascula virgo stilo:
 nominis accipio pro nomine significatum,
 non potui nomen lege domare pedum.
 venerat in linguam nuper peregrina latinam
 haec de Menandri fabula rapta sinu:
 vilis et exul erat et rustica plebis in ore,
 quae fuerat comis vatis in ore sui.

10

15

3 ducat 4 eam Pyrrhus 5 servus eam 6 sentit
 mentitum 9 lusi

*Titulus non legitur in H — 1 lectiones codd. Melicensis
 et Auxiensis vide supra pag. 47 et 48 — 4 pirr', pirrus, pyrr'
 libri omnes — 10 virgo] virgo viro H — 15 et 16 om. H*

Incipit Alda *V* (rubr.) *W* Incipit Comedia Ulfi *L* (rubr.)
 — Dum parit] Cum parit *litteris rubris maioribus, in marg.*
 Argumentum *L* — 3 aut] vel *Endlicherus* — 5 eam] eum *V* —
 hunc] hinc *Endlicherus* — 7 reperto] reperta *Endlicherus* —
 8 artifici fraudis] artificis fraude *W Endlicherus* — 9 Versibus
litt. initialis picta et maior, Prologus in marg. L

dumque novi studium comoedi quaereret illa,
 quem vice Menandri posset habere sui,
 me pro Menandro volui sibi reddere longe
 20 impar proposito materiaque minor.
 pro fracta navi dicar simulasse cupressum,
 extra propositum musa cucurrit iter.
 exeo comoedum, fines comoedia transit
 nostra suos, miscens non sua verba suis.
 25 inveniet lasciva nimis sibi verba pudicus
 lector: materiae, non mea culpa fuit.
 ne matronaret meretrix in verba Sabinae,
 sunt sua materiae reddita verba suae.

Fusus in amplexus parientis coniugis Ulfus
 30 iuratos queritur in sua damna deos.
 'accidit hoc homini solummodo prosperitatis',
 Ulfus ait, 'quod nil prosperitatis habet.
 non misere miser est, cui nil datur, unde nocere
 irati possit numinis ira sibi.
 35 non misere miser est, cui nil concessit habendum
 casus, cur surdo supplicet ille Iovi.

17 dumque novum studium comoedia quaereret illa 24
 nostra suis miscens 25 inveniet sibi verba nimis lasciva pu-
 dicus 30 iratos 31 'accidit', Ulfus ait, 'solummodo pro-
 speritatis hoc homini' eqs. 33 non datur 34 sui 36 cum

25 sibi corruptum putat ex si Buechelerus — 29 Fusus
 prima litt. maior et rubra H(LV) — 30 iuratos] iratos H —
 31 ita verba praebeant Hbl, transponit X cum LVW — 33
 et 34 om. H

17 studium] vatem proposuit M — 18 posset] possit V
 ./ me
 — 19 longe] longam W (me supra versum m.¹) — 21 navi]
 nave W — 23 comoedum] comendum L — 27 matronaret]
 matronarer V — 29 Narratio in marg. L — amplex' una litt.
 (ū?) erasa W — 31 accidit in mundo solummodo prosperita-
 tis hoc homini eqs. P — 33 non] nil P — 36 cum] cur P

non misere miser est, cui nil auferre valebit,
 quin minus ex damno sit miser ipse suo.
 nil felicitis habet, qui felix esse putatur,
 non est, quem miserum credimus esse, miser. 40
 ille stat et lapsum metuit, iacet utque resurgat
 expectans alter non habet unde cadat.
 pressus in adversis iam nil timet, immo recursum
 subversae expectat tutior ipse rotae.
 hunc, quem laeta fovet, comes indivisa secundis 45
 cura vigil macerat, sollicitatque timor.
 prosperitas igitur est prosperitate carere,
 nam venit ex sola prosperitate dolor.
 hoc satis experior, cui fit modo summa doloris,
 quod modo summa meae prosperitatis erat. 50
 Alda comes, dum sospes eras, comes Alda, meorum
 ;
 alterat ecce vices fortuna, meique doloris

38 cum miser ex dampno sit minus ille suo 41 metuit
 lapsus 44 iam versae expectat 51 comes apta 52
 respectu quaevis gaudia luctus erant

38 sit miser] fit miser *Wr* — ipse] ille *X* — 41 utque]
 usque *b* — 43 pauper nil timet *X in marg.* — 44 subversae
 expectat] expectat versae *X fortasse rectius* — ipse] ille *H* —
 45 indivisa] invidiosa *b* — 46 dives timet *in marg. X* — 52
 respectu quaevis gaudia luctus erant *H* (quamvis *Wr*), *hunc*
versum male factum praefestinantem oculo ad 54 abiciendum
censet Buechelerus; verus v. 52 perit, (fatorum quivis gaudia
luctus erat talem requirit Buech.)

38 minus] nimis *W* — 39 felicitis] felicitis *V* — 41 ille]
 iste *PM* — metuit lapsus] metuit lapsum *V* lapsum metuit
P — 42 cadat] ruat *P* — 44 iam verse] iam cece *P* — 45
 sotia hinc contraria
 laeta] fata *P* — comes indivisa secundis] comes hinc adversa
 prosperis
 secundis (*verba supra versum addidit m.² coeva*) *W* — 46 ma-
 cerat] lacerat *L* — 49 cui fit] quia fit *V* cum sit *W* cum fit
 ./. hoc (*m.²*)
M — summa *W* — 50 erat *om. W* — 51 et 52 *om. V*

respectu quaevis gaudia luctus erunt.
 55 te vivente fui felix, felicior essem,
 si pariter possem te moriente mori.
 ha! tunc fata forent pia, si magis impia fata
 protraherent fuso stamina nostra pari.
 tunc neutri nostrum, quia tunc utrique noceret,
 60 absque dolore foret par in utroque dolor.
 ut nos integritas unius mentis et unus
 spiritus univit, auferat una dies!
 quo sine me, pars magna mei, mea flamma recedis?
 an sine te vivam pars ego magna tui?'
 65 imbre suo pietas perfuderat ora loquentis,
 solatur lacrimas talibus Alda viri:
 'cur ita, fide comes, in mollitiem mulieris
 lapsus es, ut lacrimis diffiteare virum?
 dat tuus in nostro dolor incrementa dolore,
 70 plus quatiunt lacrimae viscera nostra tuae.
 a lacrimis desiste, precor, suspiria claude,
 non gemitu aut lacrimis sum revocanda tuis.

54 respectu quaevis tristia laeta satis 57 impia facta
 59 nocerent

54 erunt] erit *H* — 55 de amico mortuo *in marg.* *X* —
 57 tunc] tua *X* — impia fata] impia facta *H* — 67 fide comes]
 fidus amans *H* — 71 claude] claudas *WrM* — 72 non lacrimis
 aut gemitu sum revocanda tibi *X*

54 quaevis] quamvis *Wr* — 58 nostra] nostri *V* — 59
 dolor noceret mihi et tibi
 tunc nētri *W* — utrique *W* (*verba supra v. add.*
*m.*²) — nocerent] noceret *W* — 60 dolore] *repetitur in L* —
 par dolor foret in utroque .i. in me et in te absque dolo<re>
 .i. sicut (*m.*²)
*W m.*² *in marg.* — 61 ut nos *W* — 63 pars] *corr. e*
 pergis *V* — 65 Imbre *litt. init. rubra et maior. LV* — perfu-
 derat] profudera loquentis *L* profuderat *WrM* — 68 diffiteare]
 .i. detesteris (*m.*²)
 diffitiare *W*

si qua tibi pietas, si qua est compassio nostri,
 si quid habet veri noster amoris amor;
 quas moriens et amans extremas fundo, benigno 75
 effectu studeas exhilarare preces!
 artificem recolas te materiamque doloris
 istius, et moveat te meus iste labor!
 nec moveat tamen, ut doleas tam molliter, immo
 ne tuus his precibus possit abesse favor. 80
 sic obstetricis probat experientia nostrae:
 filia nascetur me moriente tibi.
 di sensere suum crimen fore, dissociari
 tales, quos talis iungit et unus amor.
 ergo satisfaciunt nobis, culpamque fatentes 85
 damna tibi pensant restituuntque tua.
 fatorum invidia tua si tibi tollitur Alda,
 aut par aut melior redditur Alda tibi.
 di bene, qui tibi me communi in prole reservant,
 inque mea moriens stirpe superstes ero. 90
 pullulat in plantam nostrae praemortua vitae
 radix in fetu multiplicata suo.
 Ulfe, meum melius aliam mutatur in Aldam
 esse, meosque sibi vendicat illa dies.
 transeo, non morior, alios transfundor in artus 95

78 iste dolor 79 *sq.* ut doleas nimis acriter, immo nexilis
 his precibus possit adesse favor 84 tales quos unus iungit
 et unit amor 92 in fetu radix multiplicanda suo 93 re-
 novatur 94 mutuatur

73 tibi pietas] tibi est pietas *H* — 81 obstetricis] ob-
 stetricis *X* — 85 satisfaciunt] satisfaciant *H* — culpamque
 fatentes] culpaque fatentis *H*

73 tibi pietas] tibi est pietas *L* — 76 exhilarare] exhilarare
V — 80 nexilis] exilis *M* — 81 experientia] experientia *W*
 — 83 di sensere] dissensere *prior s in ras. L* — 85 nobis]
 vobis *L* — fatentes] fetentes *W* — 86 restituuntque] resti-
 tuantque *V Wr* — 89 communi] comuni *L* — 91 praemortua]
 promortua *W* — 94 mutuatur] metuatur *L*

sumptos de nostro corpore deque tuo.
 pars erit ista mei, prius in patre de patre fluxit
 in matrem informis massa globusque rudis.
 est pariter nostra, pariter vivemus in illa
 100 et per eam potero gratior esse tibi.
 hanc igitur nostris a visceribus pietatis,
 vir bone, suscipiant viscera blanda tuae.
 hanc tibi committo, tibi quae committor in illa,
 inque tua uxorem suscipe prole tuam.
 105 ne sine me vivas, ego vivo superstes in illa;
 sic me, quam rapiunt fata, reservo tibi.
 in patre maternos affectus sentiat illa,
 et pro matre vices in patre matris agas.
 heres ista mei succedat amoris, amore,
 110 quo tibi iuncta fui, iuncta sit illa tibi.
 exhibeas, precor — ha fer opem Lucina — papatrem
 blandum sisque, precor, in patre mater ei!’
 dixit et ingeminans vix protulit illa: ‘va — ale!’
 in lucem prodit filia, mater obit.
 115 et miser et felix dolet et laetatur habetque
 vir causam fletus laetitiaeque pater;

97 erat ista tui	100 iustior	110 ista tibi	111 et
fer opem	113 vahale		

96 corpore] pectore *H* — 99 vivemus] vivamus *H* — 101 nostris a] nostre a *H*, fortasse legendum nostrae de *cf. v. 102* tuae — 109 ista] illa *X* — succedat] succedit *H* — 112 sisque] sis p̄ p̄cor *H* — 113 vaale] valeto *X* — 115 est miser?

96 deque] teque *L* — 97 erat] erit *Wr*; num praeferenda sit *L V W lectio, dubitari licet* — 100 iustior] gratior *W* — 101 hanc] han *V* — 103 tibi quae scripsit Buechelerus tibi-que *L V W M W r* — 104 et 105 om. *V propter versuum 103 et 105 exitum similem* — suscipe] corr. e sucipe *W m.¹* — prole tuam] prole tua *L* — 105 me om. *L* — 108 agas] agat *W* — 109 mei] mihi *Wr* — 111 precor et fer opem *uncis inclusit M* — papatrem] papatem *W* papante *Wr* — 112 blandum] blandam *W* — 114 prodit] prodit *V*

caro vendit ei patrem iactura mariti,
 desistit sponsus esse, fit unde pater.
 maternam redimit et pensat filia mortem,
 et quasi pro matre redditur illa patri. 120
 paulatim patri furatur filia matrem
 immemoremque facit coniugis esse virum.
 totos affectus in se trahit Alda paternos,
 hoc sibi pro matris nomine nomen erat.
 quo studio, quanto natura labore creavit 125
 Aldam, testatur et docet oris honos:
 alba caro nivibus similisque rosis color esset,
 si non illa nives vinceret, ille rosas.
 virginis in facie rosa lilia pingit, et ardet
 albetque in teneris purpura nixque genis. 130
 alta supercilii flexura coronat ocellos,
 qui risus signa nocte dieque gerunt.
 aurum mentitur coma, basia forma labrorum
 invitat teneris assimilata rosis,
 quae castigatus tumor erigit arte studentis 135

118 fit inde	121 matrem furatur filia patri	130
albet et	131 apta supercilii	132 qui quedam risus signa
notasque gerunt	133 forma labelli	134 associata

127 pulcritudo mulieris *in marg.* X — 128 illa *et* ille
transponit X — 130 albetque] albet *et* X — 131 alta] apta
H — 132 *H consentit cum L V W* — 134 assimilata] associata
X — 135 erigit] egerit *H W r*

117 *et* 118 *om.* *V*, *cf. similem vv. 116 et 118 exitum* —
 124 hoc] haec *W r* — erat] habet *W* — 127 nivibus] nivi-
 busq; *V* nivibusque *W r* — similisque] silvisque *L* — color
 cohib't (*m.*²)
add. in marg. *W m.*¹ — 128 ille rosas *W* — 133 mentitur]
 sb'aud' uolt ca-
 t metitur *V in marg.* — basia forma labelli] basia plena ca-
 ple <capere> (*m.*²)
 pessunt *W*, qui adiungit *v. 136 exitum*, *om.* 134,
 135, 136; *in textu unius v. spatium patet* — 134 associata]
 assimilata *L* — 135 tumor eras. *in V*

naturae, ut possint oscula plena capi.
 hanc pater a cunis custos devotus ab omni
 aspectu prohibet colloquioque viri.
 pingit et incaelat mentem illius atque figurat
 140 moribus ornatis sollicitudo patris;
 imprimit in tenera matronam virgine, stringit
 annos matura sub gravitate leves.
 foedere concordii discordia iungit, amicat
 oppositum opposito conciliatque suo.
 145 conveniunt fragili rigor in sexu gravitasque
 in teneris annis cumque pudore pudor.
 vim patitur nec lege sua permittitur uti
 aetas nec currit legibus ipsa suis.
 miratur socium fieri sibi forma pudorem,
 150 seque vigere stupet in muliere rigor.
 iam matura toro plenis adoleverat annis,
 nec praeter patrem viderat Alda virum.
 sed licet invideant tantae spectacula formae
 luminibus populi cura timorque patris,
 155 fama tamen nullis claustris obnoxia claudi
 Aldam non patitur, clausa sit Alda licet.
 Aldae fama sonat populi totius in ore,
 Alda fit in populo fabula, vera tamen.

136 basia plena	138 affectu	140 moribus illius	
141 tingit	145 gravitatis	150 in muliere stupor	151
thoris	154 causa timorque	155 forma tamen	

136 plena *om.* *H* spatio relicto — 137 hanc] huic *X* —
 lectis puerorum
 a cunis *X* — ab omni] abinde *X* — 150 vigere] ri-
 gere *proponit Fr. Vollmer* — 151 toro] thoris *H* — 152 vi-
 derat] noverat *X* — Alda] illa *X* — 153 invideant] invideat
H — 157 fama] forma *X*

139 incaelat] incelos *V* — 150 stupor] rigor *L* — 151
 thoris] thoro *L W* toris *Wr* — 153 invideant] inviderant *Wr*
 — 154 causa] cura *iam proposuerat M* — 155 nullis] ullis
 clausuris contraria (*m.*²)
Wr — claustris obnoxia *W* — 156 sit] fit *Wr*

forma quidem famam superat, cum mira loquatur,
vincitur et veris non valet aequa loqui. 160
sollicitant Pyrrhum tantae miracula famae;
Aldae non impar sanguine Pyrrhus erat.
aequat eos aetas et par possessio patrum,
sed mens dispariat dispar utrinque pares.
auditu capitur et caeco carpitur igne 165
Pyrrhus, et ignorat, quid male sanus amet.
ignorat, quid amat, sed amat, pro virgine famam
sic amat, ut potius non amet, immo furit.
Pyrrho servus erat et nomen Spurius illi
nec deerat talis nominis omen ei. 170
velleris instar erat scabie concreta tenaci
caesaries, unus tota capillus erat.
deturpant oculos sub frontis valle sepultos
silva supercilii continuusque sopor.
nasus caprizans quasi quodam vulnere fractus 175
aequatusque genis absque tumore sedet.

159 superat famam 161 formae 164 sed mens dispar
erat, dispar utrique parens 167 quid amet 172 intus
tota 173 frontis sub valle

161 famae] formae *H* fortasse aptius — 163 patrum]
verum *H* — 164 utrinque] utrique *H* — 168 non amet] non
amat *WrM* — ante 169 ¶ *H* in marg. — 170 omen ^{honor} *X* —
171 concreta] contracta *X* — 173 sub frontis valle] fr. sub v.
H — 174 continuusque] perpetuusque *H*

159 superat famam] famam superat *W* — 161 Sollicitant
init. litt. rubr. V — tantae] tanta *Wr* — 164 dispar erat
corr. e distar *V* — utrique] utrisque † utrique *W* — 166 igno-
rat] igne *L* — amet] amat *L* — 167 quid amet] quid amat
V — 169 Pirro *cum init. rubr. et maior. V* Birria (*prima litt.*
rubr.) *L* — servus in ras. *L* — 172 tota ^{† cesaries (m.²)} *W* —
175 quodam] quondam *W*

nascens a labris in latum surgit hiatu
 amplo seque retro flectit agitque sinum.
 morbidat et laedit auras a nare vaporans
 180 peior quam partis inferioris odor.
 tenditur in ventrem longe post terga relictis
 natibus, hunc sequitur lentus easque trahit.
 venter praecedit natesque secuntur euntem,
 et sequitur corpus et praeit ipse suum.
 185 nil poterat ventris satiare capacis abyssum,
 et Bacchi et Cereris exitiale chaos.
 iambicat incedens, crebrisque ingressibus eius
 longa facit iambum tibia iuncta brevi;
 et picturatae caligae mentita colorem
 190 scribitur assiduo tibia rubra foco.
 accumulata palus hodiernae hesterna paludi
 calciat et contra frigora munit eum.

177 *sq.* os simul a labris in latum surgit hiatu amplo seque
 retro flectit agitque supra 184 sic sequitur 187 *sq.* cre-
 brosq.ue ingressibus eius longa facit iambos 191 hesternae
 hodierna

177 hiatu] *scripsi* hiatum *HX* — 179 vaporans] vaporis
H — 180 inferioris] infimioris *b* — 182 natibus] naribus
XWr clunibus *coni.* *M* — 183 natesque] naresque *XWr*
 clunesque *coni.* *M* — euntem] eundem *X* — 184 et sequitur]
 sic sequitur *H* — 185 nil] non *X* — poterat] poterant *X* —
 186 est *B.?* — Bacchi et Cereris] bachi *libri* — 187 iambicat]
 iambitat *X* — crebrisque] crebris *X* — ingressibus] incessibus
X — 188 longa] curta *X* — iambum] iambos *X* — brevis]
 breves *X* — 189 et 190 in omnibus codicibus (*praeter b; vide*
pag. 44) post 172 traditos, ubi descriptionis ordo illis turbatur,
transposui; mendum videtur redire ad archetypum — 189 colo-
 rem] colores *X* ruborem *H* .

177 a labris] a labiis *W* in labiis *Wr* — 177 et 178 in
neutra recensione videntur recte se habere — 180 inferioris
 odor] inferioris habet odor *V* — 183 natesque] nares-
 que *W* — 184 corpus] p corpus *V* — 185 poterat] poterit *W*
 — 186 exitiale s *litt. post x eras. L* — 187 iambicat] iam-
 bitat *V*

eius opem Pyrrhus implorat eique doloris
 insinuat causam materiamque sui.
 Spurius haec secum: 'vigila, bone Iuppiter, iste 195
 ut sic in longum sit cerebrosus, age!
 nunc sine furtiva clavi mihi cuncta patebunt,
 nunc saltem poterit Spurius esse satur.
 nunc opus arte nova, Spuri, tibi; discute, Spuri,
 discute, quae stomacho grata sit esca tuo. 200
 nunc redimenda tibi ieiunia, te quibus olim
 affecit domini parca crumena tui'. —
 'pone metum, Pyrrhe, vigilo tibi', Spurius inquit,
 'effectum votis associabo tuis.
 auditore carens docili doctrina magistri 205
 ingrata et sterili semina perdit humo.
 par idemque meae labor artis erit, nisi tota
 instes consilio credulitate meo'.
 'praecipe', Pyrrhus ait, 'quia sum parere paratus,
 pendeo de iussu consilioque tuo'. 210
 laetus ad haec servus: 'nosti, puer optime, nosti,
 omnes, ipsa etiam numina, munus emit.
 quisquis conciliat sibi munere numina, surdos

197 non sine 199 tibi Spuri 212 scisque quod ipsa
 etiam numina munus amant 213 numina munere

195 Iuppiter] iupiter libri et sic semper — 198 satur]
 sat^Ver satur *H* — 210 pendeo] pendere *M* — 212 omnes] om-
 nis *b* — emit] eunt *H* — 213 conciliat] consiliat *b* — mu-
 nere numina] numina munere *b*

193 Eius (*litt. init. rubr. et maior*) *V* — implorat] im-
 plorare *V* — in *L* hoc loco foramen quattuor fere lineolas me-
 dias explet, quod fuit ante usum librarii, tamen in contra-
 hendis versibus omisit ille unius versus (195) exitum — 195
 haec] hoc *L* — 197 non sine] nunc sine *coni. M* — cuncta]
 conta *W* — 198 poterit Spurius] Spurius poterit *Wr* — 200
 tuo *paene evanuit in V* — 201 te quibus] te cibus *L* — 203
 Pone (*P rubr. et maior*) *V* — 205 docili] docilis *W* — 208
 credulitate] crudelitate *W*

non habet, immo leves in sua vota deos,
 215 venalemque Iovis qui non conduxerit aram,
 in vacuum vacuus supplicat ille Iovi.
 ante Iovem causas inhonestas munus honestat
 absolvitque reos innocuosque ligat.
 venditur ante Iovem sceleri pietatis imago,
 220 empta vestitur sub pietate scelus.
 iam nihil a superis gratis datur, omnia magno
 constant, magna breve munera munus emunt.
 templa locant etiam superi sua, pontificatum
 vendit pontifici Iuppiter ipse suo.
 225 gratia summorum merx est, nam gratia gratis
 non datur, hanc solus prodigus emptor habet.
 venditur introitus templi prohibetque sacerdos
 ante Iovem vacuas munere ferre manus.
 dat gratis nemo, quia gratis nemo recepit,
 230 vendit quisque, quia vendidit alter ei.
 gratia scortatur prostans turpique redacta
 sub pretio emptores devovet ipsa suos.

214 in sua verba	215 aurem	219 sceleris	222
munus erunt	229 dat nemo gratis	231 sortitur	reducta

215 aram] aurem *H*, quod praeferre possis — 217 inho-
 nestas] inhonest//// *b* — 221 nihil] nil *X* — magno *X* — 222
 munera munus emunt] munera munus emit *b* numina munus
 emit *XM* — 225 nam] non *b* — 226 solus] tantum *Hb* —
 231 prostans] praestans *b* — redacta] reducta *Hb* — 232 de-
 vovet] devorat *l*

214 verba] vota *V* — 219 in *L* verba inde ab ante usque
 ymago et sub usque scelus in ras. ut videtur — 221 a superis
 i. precio (*m.*²) comparantur (*m.*²)
 om. *V* — 221 magno *W* — 222 constant *W*
 — breve] brevi *W* — munera] munere *W* — erunt] emit *W*
 — 223 templa] templi *V* — 226 solus] solum *PM* — 230
 vendit] vendidit *L* — quia] sua *W* — 231 sortitur] scortatur
P — reducta] redacta *P*

omnibus, ut breviter loquar, omnia vendit habendi
 imperiosus amor, omnia munus emit. —
 miraris, quorsum tendat digressio nostri 235
 sermonis, videor currere praeter iter.
 accipe, quo tendat vel quid velit ambitus iste
 sermonis, neque enim deest sua causa sibi.
 nam sicut nequeunt sine munere numina flecti,
 sic sine muneribus nulla puella capi; 240
 exemplumque mali dociles imitantur, amorque
 muneris, ut vendit cetera, vendit eas.
 non genus aut formam moresve requirit amantis
 femina; de pretio est quaestio prima suo.
 non dantem, sed munus amat, metitur amorem 245
 ex dono; quantum donat, amatur amans.
 hinc Spurcae vilesco meae, quia iam spoliato,
 quae vendi possit, est toga nulla mihi.
 fac igitur mittas Aldae, quod fascinet eius
 fureturque animum concilietque tibi; 250
 primitiasque tui pastillum sumat amoris,
 omen habet, poterit talibus Alda capi.
 verborum includam quaedam tormenta, novosque

238 nec enim	245 mentitur amorem	248 vendere
quam possit		

233 loquar] loquar *X* — habendi] habenti *X* — 235 digressio] digressio *H* — 239 nam sicut nequeunt] sicut non possunt *Xb* — 241 exemplumque] exemplisque *H* — 243 moresve] studiumve *b* — 247 Spurcae] spurte *H* et sic passim

233 loquar] loquor *P* — habendi] habenti *W* — 234 munus] nummus *P* — 235 digressio] progressio *V* — 239 nequeunt] nequeant *L* — 242 ^{puellas (*m.*²)} eas *W* — 243 amantis] amantes *L* — 244 est quaestio prima suo] questio prima suo ^{·.· me (*m.*²)}
 est *P* — 246 amatur amans] amator amat *P* — 247 spoliato *W* — 253 includam] includas *W*

ignes a nostris sumpserit illa cibis.
 255 prodigus in primo sis munere deque futuro
 spem faciant illi munera prima bonam.
 sic tibi tunc fuerit geminis astricta catenis,
 muneribusque tuis carminibusque meis.
 non est laudandus vel amandus avarus amator,
 260 prodigus esto!’ — ‘nihil est mihi’ Pyrrhus ait. —
 Spurius hoc: ‘novi, novi, puer optime, novi,
 te patris improbitas non sinit esse probum.
 austeri et duri senis inclementia nostri —
 proh pudor! — in puero te facit esse senem.
 265 lude, satisfacias annis operosus amator
 nec senis invigiles moribus ante senem!
 cum nihil in oculis tibi sit, cur plena laborat
 arca patris? patre divite natus eget?
 falle senem, fiat tibi clavis adultera!’ Pyrrhus
 270 sic agit et loculos sarcinat ipse suos.
 Spurius accepto pastillum praeparat aere:
 ipse sibi doctor, ipse magister erat.
 in conum prius erigitur, descendere tandem
 cogitur in latum pasta premente manu;
 275 figitur in medio pastae manus, altera circum
 ducit et extendit attenuatque globum.

256 spem facient	259 nec amandus	261 Spurius
haec	263 diri	267 cum plena
in medio massae	270 arte suos	275

259 avarus amator] amator avarus *XM* — 260 nihil] nil
H — 261 Sp. hoc: novi *eqs. scripsi*, Sp.: ‘haec novi *eqs. Wr*
 Sp.: hoc novi *eqs. M* — 267 tibi *om. H* — 268 natus eget]
 pauper eris *X* pauper eges *b* — 270 agit] ait *H* ‘sic’, ait,
 ‘et’ *eqs. Wr* — ipse] ille *X* — 271 ¶ *in marg. H*

255 deque] *corr. e* de qua *V* ///eque videtur d erasa *L* —
 257 tunc] nunc *L* — 259 nec] vel *W* — avarus amator] ama-
 tor avarus *L* — 261 haec] hoc *L* — 263 austeri et diri]
 austeris et dixi *W* — inclementia] indemencia *V* — 264 pu-
 dor] pudet *L* — 270 agit et] ager et *L*

undique continuus paries ascendit, in amplos
 extendit ventrem pastea massa sinus.
 sedulus insudat operi vasisque capacis
 instar formarat figulus ille novus. 280
 dissecat in partes pullos carnisque suillae
 mixtura impinguat et quasi nutrit eos.
 carnibus ista capax impletur machina digno
 ordine, servatur omnibus ordo suus.
 in strue prima piper dat fundamenta, secuntur 285
 carnes, ille sacro pulvere spargit eas;
 est superexpassa pro tegmine crusta, coronat
 crusta superficiem tortilis atque ligat.
 Spurius abscedit Pyrrho mittente salutes
 Aldae non modicas innumerasque preces. 290
 Spurius haec secum: 'Spuri, genialis agatur,
 qua tibi spe melius accidit ista dies!
 nil ego pastilli nisi crustula sola comedi,
 cenaque pastillus nunc mihi totus erit.
 crustula sunt semper mea portio; cur? quia nostri 295
 dentibus emeriti sunt inimica senis.

277 et amplos 286 vestit eas

277 continuus *corr. e* continuis *H* — 278 pastea] postea
WrM — 281 dissecat] discerat *H* — 286 spargit eas] spargit
 eos *M* — 289 Spurius (*S rubra et maior*) libri — 295 et 296
om. H

283 carnibus] cornibus *V* — 284 ordo suus] ordo suis *W*
 — 285 instrue, prima p. d. f., sequuntur *Wr* — 286 carnes]
 sequuntur carnes *V* — eas] eos *L* — 287 est] et *W* — super-
 expassa] sup expsa *VW* sup expensa *L* — tegmine] regimine
 tuus (*m.²*)
Wr — 289 abscedit] abcedit *L* — 291 haec] hoc *L* — agatur
W — 292 melius] melior *W* — Qua spe .i. quali spe *in marg.*
 .}. crustula (*m.²*)
W (*m.²*) quae preponit *Buechelerus* — 296 inimica *W*

ista mihi luctata diu tamen ante reliquit,
 conterat ut dentes hac herus arte meos.
 amodo parco meis ego dentibus atque terenda
 300 illis pastilli viscera sola dabo.
 iste renodabit, iste integrabit amorem
 Spurcae pastillus restituetque tibi.
 vultu suscipiar hilari, quem bursa coegit
 excludi, faciens aere plena plicam.
 305 plebis in egestu, quo vilior angulus urbis,
 Spurcae quassa domus, tota ruina, sedet.
 introitum crates spinis crinita tuetur,
 tota tribus pendet restibus ista domus.
 Spurca domi sola residet villosaque crudo
 310 cum sale pannosi suminis exta vorat,
 et fragmenta bibit in pulres iam resoluta
 hesterni iuris atque aliunde dati.

302 Spuri

303 suspiciar

306 Spuri

303 coegit] cogit *H* — 305 ¶ in marg. *H* — 309 crudo]
 cruda *Wr*

crustula (*m.*²)
 297 ista] iste *VM* ista *W* — diu/// videtur eras.
 .}. priori die servavit herus ut con<terat> (*m.*²)
 i *L* — reliquit *W* — 299
 amodo] ammodo *W* — terenda] retenti *W* — 300 illis] illud *L*
 dentibus (*m.*²) pastillus (*m.*²)
 illis *W* — 301 iste *W* — 302 Spuri^o *W* —
 ab aliis (*m.*²) staud'
 303 suspiciar *W* — 304 aere] aera *VWr* — 305 urbis
 est (*m.*²)

W, quam notam temere *M* traxit ad v. 304; v. pag.
 435, not. 3. — Descriptio domus spurii in marg. *W* (*m.*²) —

.g. casus (*m.*²)
 306 Spuri] Spura *L* Spuri *W* — 307 crates] grates *L*
 — 309 sola residet] residet sola *L* — villosaque] villosaque *Wr*
 panis (*m.*²)
 vinosaque *V* — 311 fragmenta *W* — 312 iuris] iussis *W*
 — aliunde] abunde *L*

Spurius ingreditur, oculorum obliquat in illum
fulmen et arrepta prosilit illa colo.

ictibus inculcat ictus: 'i, furcifer, exi!'

315

clamat, sed profert quae gerit ille sacra.

placat eam tanti sacri reverentia, friget

ira, reformatur gratia, lisque cadit.

quam circa conviva sedet sollemnis uterque,

mensa sibi est pedibus sellula fulta tribus.

320

Spurius exhilarat furtivo prandia vino

et sibi festivum praeparat ille cyphum.

tripliciter fractum triplex sutura renodat,

fecerat ista rudi vincula sutor acu;

florum claudens vestigia, cannabe factam

325

cera ligaturam sordida pixque ligant.

surgitur a cena, congestum stramine pauco

sternit amatori Spurca cubile suo;

quem superexpandit, multis attriverat aetas

pannum vulneribus et male squalor edax.

330

squalentem pannum deturpat multa cicatrix,

totus sutura sive foramen erat.

defluit in partes, vix pars cum parte cohaeret,

vix patitur tractus putrida tela suos.

talis utrumque torus suscepit, saccus utrique

335

tegmen, sed nimium particulare datur.

334 tela leves

325 cannabe] scannabe *H* — factam] facta *Wr* — 326
ligaturam] ligaturum *Wr*

314 arrepta] arcepta *V* — 315 i] ^{et} *W* — 316 sacra]
sacer *L* — 320 sellula] sedula *VM* — 321 furtivo] furtiva *VM*
— 322 cyphum] *Scyphum V* ciphum *libri* cibum *L* — 323
· cyphum (*m.*²)
fractum] *f̄c̄m W*, *in marg. add. m.*¹ fractum — renodat *W*
— 324 sutor *om. V* — 325 cannabe] canape *W* — 326 ligant]
ligurat *V* — 327 Surgitur (*S maior et rubra*) *V* — 329 aetas]
etes *L* — 335 talis] *T e Q corr. W* — 336 particulare] par-
tiolare *V*

abscondit tegmen breve particulariter ambos,
 altera pars tegitur, altera nuda patet.
 colligit in massam sese talosque reflexos
 340 natibus adducit Spurca genuque genis.
 Spurius indocilis flecti, quem sarcina ventris
 tendit, nil tali proficit arte sibi;
 dumque latus tegitur, alget male pes laterique
 supplicat, ut modicum compatiatur ei.
 345 mutuat a latere tegmen, sed dum latus alget,
 pes licet invitus tegmina reddit ei.
 amborum lateri tenuis structura ministrat
 algorem pariter duritiemque soli.
 imprimit et scopulos tellus, scopulosa sigillat
 350 in latere amborum seque figurat ei.
 succurrit fratri laevum latus inque sinistram
 donec dedoleat altera costa iacet.
 carnes culmus arat in rugas, et quasi nata
 sint ibi, sic claudit stramina clausa cutis.
 355 stramen enim pannus, quem iam detexuit aetas,
 nec bene castigat nec cohibere potest.
 Spurius in mane cristatus stramine surgit,
 fit capiti totum praeda cubile suo.

338 nuda iacet	342 tundit	348 duriciamque	350
figurat ibi	354 fossa cutis	355 stramineus pannus	

337 tegmen] tegmine *H* — 342 tendit *cf. v. 528* — 347
 stratura? — 351 fratri] lateri *H* — 357 cristatus] tristatus *X*
 — 358 suo] suum *H*

342 tali *in textu omisit, in marg. addidit W m.¹* — 343
 alget] alge *V* — pes] ^{pes} pars *L* — 345 latere] lege, *in marg.*
 <la>tere *V* — tegmen] tegimen *L* — 347 ministrat *om. L* —
 ·i· terre (*m.²*) lateri (*m.²*)
 348 soli *W* — 349 imprimit *W* — 352 costa] casta
W cocta *L* — 353 arat] erat *V* — 354 claudit] claudē^t *V*

hesterni cum parte tori discesserat hospes
 damnosus, Pyrrhum convenit, inquit ita: 363
 'quantis, Pyrrhe, mihi cutis est attrita flagellis!
 quot miser accepi verbera quotque minas!
 leno compertus male sum deprensus in ipso
 crimine, nec nostros attigit illa cibos.
 suspires alias nil profecturus in Alda!' 365
 dixerat, at Pyrrhum durius angit amor.
 nulla suis votis blanditur spes, nec in ullo
 respondet ratio consiliumque sibi.
 in nulla puero spe respirante camino
 admixtum est oleum lignaque sicca rogo. 370
 quo plus cuncta suis videt adversantia votis,
 acrius ignescit improba pestis amor.
 mente miser maceratur amans macilentaque menti
 respondet facies et cutis ossa trahens.
 huic soror est; multus est frater in ore sororis, 375
 totaque spectatur fratris in ore soror.
 sic gerit in vultu fratrem soror, ille sororem,

360 inquit ei	363 feno compertus	368 succurrit
ratio consiliumve	375 vultus est	

359 hesterni] hesterna *H* — 364 crimine] lumine *H* —
 tu Pirrus spurius
 cibos] cibus *Wr* — 365 alias *X* — 366 dixerat *X* —
 371 Amor venereus *in marg.* *X* — 373 maceratur] maceratus
b — 375 multus est frater] vultus est fratris *XWrM*

359 discesserat] decesserat *V* — 361 Quantis cutis mihi
 cutis est *L* — 362 quot miser] quod miser *W* — 363 feno]
 sceno *W* — deprensus] deprehensus *V* — ipso] illo *W* —
 364 nostros attigit illa] nostra contigora *W* — 365 suspires]
 suspiras *VWr* — 366 at] ut *L* — 368 consiliumq^{ue} *corr. m.²*
W — 369 in (*I colorata et maior*) *V* — puero] parvo *L* —
 sb'aud' ē siĉ admixtū oleū camino (*m.²*)
 camino *W* — 370 admixtum
 est] admixtumque *W* — oleum] oleo *L* — lignaque] ligna *W*
 — rogo] rogoque *W* — 375 vultus est frater *L* vultus est fra-
 pirrus (*m.²*)
 tris *V* multus est semper *W*

ut tantum sexus dividat inter eos.
 iamque tamen non solus agit discrimina sexus,
 380 immo qui pueri languet in ore color.
 languet amans nec languet amor, ne possit amoris
 vis languere gravis, languor amantis agit.
 suscipit augmentum furor a languore furentis,
 crescit amor, quo plus attenuatur amans.
 385 instat ei lacrimis, instat prece sedula nutrix,
 ut causam morbi detegat ille sibi;
 vix lacrimis, vix blanditiis extorquet ab illo,
 quam, quare, quantum, quam male sanus amet.
 mentis ad arcanum fugit atque recolligit intus
 390 se totam et secum multa volutat anus.
 dum bene fecundum sollertia pectus anilis
 discutit, occurrit, quid sibi possit agi.
 Aldae fida comes haeret Pyrrhi soror illa,
 quae, si non esset femina, Pyrrhus erat.
 395 Aldae tradiderat suus hanc pater, ut scola morum
 informaret eam moribus Alda suis.
 a thalamis Aldae vocat hanc nutrix, quasi quaedam

378 ut solum	381 languor	languor	383 in languore
386 ille sui	387 detorquet	388 amat	390 revol-

vit anus

385 instat (I *maior*) *H* — nutrix] nuctrix *X* — 386 sibi]
 sui *X* — 388 quantum quare *X* — 390 volutat *cf. v. 469* —
 396 informaret] informasset *X* — 397 quasi] quia *X*

380 pueri *corr. e puero V* parvi *L* — 381 languor]
 langor *W* et sic semper languet *V* — de suis amans est
 languor et amor non est langor *W* in *marg. m.²* — 383
 amor (*m.²*)
 suscipit *W* — furor] soror *L* foris *W* — 385 instat (I
maior et colorata) *V* nstat *om. init. litt. L* — 387 detorquet]
 extorquet *L* — 388 amat] amet *L* — 393 haeret] ē et *W*
 haeret et *Wr* — 395 morum] merum *V*

sit secreta domi res peragenda sibi.
 vestes alternans illis in fratre sororem
 occulit, inque suo est condita fratre soror. 400
 sic sub veste maris mulierem masculat illa
 et sub feminea feminat ipsa marem.
 cuncta notat fraudemque suam non comperit ipsa,
 fallitur ipsa suo paene magistra dolo.
 paene putat Pyrrhum fieri sine fraude puellam, 405
 paene putat fraudem fraude carere suam.
 qualiter et quare quid agat, cur quando loquatur
 quove modo, puero sedula monstrat anus.
 doctus abit, timet et sperat, dum mente futura
 metitur, mixto vota timore tremunt. 410
 mollit iter, gressus effeminat inque minores
 passus incessum temperat ille suum.
 ad thalamos venit optatos, secretior Aldam
 abscondit thalamus interiorque domus.
 emungens in pensa colos, in fila rotundans 415
 lanas, impraenat stamine fusa novo;

398 res secreta domi sit 408 queque modo 411
 molliter it 416 impraegnans stamine pensa

398 sit secreta domi res *scripsi* Sic secreta domi res *H* Scit
 secreta domus res *X* — 400 est] *om.* *X* — 401 masculat]
 masculat
 feminat *H* — 402 ipsa] illa *H* — 403 ipsa] illa *X* —
 405 sine fraude] sub fraude *H* — 407 quare] quando *X* —
 cur] quid *X* — 410 timore] tremore *X* — 412 passus inces-
 sum] incessus gressus *H* incessum gressus *Wr* — suum]
 suos *H* — 414 interiorque] inferiorque *H* — 416 impraegnans
 stamine pensa *X* impregnans *Wr*

399 alternans] alternat *V* — illis] illud *L* — sororem]
 sororis *L* — 403 non comperit] non comparit *VM* vix ipsa
 comperit *adiectis transpositionis signis* *W* — 407 qualiter]
 qua super *W* — 408 queque modo] quone modo *W* — puero]
 parvo *L* — 409 timet *in marg. addidit m.*¹ *W* — 410 mixto]
 mixta *VWrM* — 411 molliter] mollitur *L* — *verba a* gressus
 411 usque incessum 412 *om.* *V* — 415 emungens] emunges *L*
 — 416 stamine] stamina *L*

tradidit, hoc tecum participare volo.
 quod doceo, non dissimules iterare frequenter,
 totaque non poteris, cum moriere, mori! 440
 vivam servabis tua te post fata tibi que
 ipsa tui magna parte superstes eris.'
 Aldae simplicitas docilem se spondet eique
 instat, pollicitum solvat ut ille suum.
 'ne careant fructu documenti semina nostri, 445
 totam conformes te mihi', Pyrrhus ait,
 'quod faciam, facias et facta meis tua factis
 succurrant, votis sint tua iuncta meis.'
 nodat in amplexus igitur stringitque lacertos
 seque in femineo colligit ille sinu. 450
 in nodum pariter collectis illa lacertis,
 a collo pueri nobile pendet onus.
 qualia quotque dedit, tot talia suscipit ille
 oscula, lascivit ille nec illa minus.
 virgineum si dente quasi parcente labellum 455
 attigerit, morsum sustinet ille parem.
 ebibit alterius alter sugitque labella,

439 narrare frequenter 440 dum moriere 448 sint
 tua facta meis 450 in virgineo colligit ipse sinu 451 Alda
 lacertis 452 a collo Pirri 453 quotue 455 *sg.* si dente
 quasi prodente labellum attingit, morsum suscipit illa parem
 457 labellum

442 tui] tibi *H* — 444 ille] ipse *X* — 450 femineo] vir-
 gineo *X* — 453 talia] tantaque *X* — 455 parcente] pascente
proponit Buechelerus — 457 sugitque] suggitque *H* fugit-
 que *Wr*

438 Tradidit hoc nutrix participare tecum *L* — 439 doceo]
 doces *Wr* — 441 vivam] viva *V* — servabis] servabit *L* —
 442 tui] diu *W* tua *M* — 445 ne (*N litt. rubra et maior*) *LV* —
in V abhinc usque ad v. 513 versus plane erasi, ut fol. 162^b
(vv. 445—466) ne hasta quidem legi possit, fol. 163^a (vv. 466
—513) interdum initia et exitus versuum perspiciantur — 448
 facta] iuncta *L* — 453 quotue] quodve *W*

nil umquam potuit gratius esse mihi.
 instrumenta, quibus tam dulces utar in usus,
 edoceas, ubi sint invenienda mihi!
 quid sit et unde, refer, tumor inguinis ille rigentis 485
 caudaque nescio quae sic operosa tibi!
 concutit in risum tam simplex quaestio Pyrrhum,
 ludicra respondens fictaque Pyrrhus ait:
 'accipe, fida comes, quid cauda sit ista vel unde,
 quid sit et unde tumor inguinis iste mei. 490
 cum tales multas venales exposuisset
 caudas nuper in hac institor urbe novus,
 in fora colligitur urbs tota, locumque puellae
 stipant, prima novae mercis amore trahor.
 impar erat pretium pro ponderis imparitate, 495
 magni magna, minor cauda minoris erat.
 est minor emptā mihi, quoniam minus aeris habebam,
 sedula servitiis institit illa tuis.
 fecit quod potuit, sed si dimensio maior
 esset ei, poterat plus placuisse tibi. 500
 tenditur in tumidum si forte superba tumorem,
 exit et a nobis paene revulsa fugit;

482 poterit	485 inguinis iste rigentis	486 cauda
nescio quae	501 in medium	

485 unde refer] unde venit *X* — 486 sic] sit *Wr* — 487
 tam simplex quaestio] simplex ea quaestio *X* — 488 ludicra]
 ludicraque *H* — 489 quid] quae *XM* — 490 quid] quis *XM*
 — mei] michi *X* — 496 cauda] causa *H* — 497 minus] minor
II — 499 quod] quae *Wr* — 500 poterat] potuit *H* — 502
 exit et] exuit *H*

483 et 484 om. *W* — 484 ubi] ut *L* — 485 refer et in-
 guinis in spatium vacuum postea inscripta *W* — 486 cauda]
 caudaque *LM* — 490 inguinis in *W* postea additum ut *v.*
 485 — 492 hac] hanc *W* — 499 quod] quae *W* — 501 me-
 tlongum (*m.²*)
 dium] medium *W* — 502 paene] plena *W* — revulsa]
 refulsa *WWr*

promptaque luctari sociam luctaminis ambit,
 quod tecum lusit, hoc sibi lucta fuit.
 505 post crebros igitur ictus sudataque multum
 proelia praesudat hausta labore suo.
 tunc patitur quaedam fastidia cumque tremore
 victrici solvit digna tributa suae.
 tunc sedet ille tumor, pendet rigor ante superbus,
 510 inque suos languet cauda redacta sinus.
 dixerat, in gemitum pectus trahit Alda, loquentis
 vocibus innectit continuatque suas:
 'vae tibi, parca nimis, pauper feliciter esses,
 si tua caudarum maxima cauda foret.'
 515 iocundos Veneris iam continuarat in usus
 septem cum totidem noctibus ille dies;
 festinum spondens redditum, ne tristia laetis
 succedant, blandis aspera, Pyrrhus abit.
 quaedam victoris praefert insignia, quodam
 520 luxuriat fastu frons hilarata novo.
 in facie ridet animus, frontemque serenans
 in vultu poterat mens hilarata legi.
 colligit in faciem mentem casusque secundos

505 per crebros 513 ventri parca nimis 517 spondet
 redditum 519 praesunt insignia 523 in facie mentem

507 patitur] patiter *Wr* — 509 sedet] sedat *Wr* — ante]
 ille *X* — 511 in] et *X* — 515 continuarat in] continuaverat
X — 517 festinum] festivum *X* — spondens] spondet *H* —
 521 frontemque] sub fronte *X* — 522 poterat] poterit *b*

504 hoc sibi] haec sibi *W* — fuit] fugit *W* — 505 ictus
i ex a corr. W — 506 praesudat] resudat *WWr* — 513
 parca] parta *W* — vae tibi, parca, nimis pauper, felicior esses
proponit Iahnkius — post 514 leguntur in solo codice *W* hi versus

Ve ⁱ m ue misere cūctis felitior ēēm

Si ⁱ m caudaꝫ maxīa cauda foret

517 festinum] festivum *W* — 519 praesunt] post sunt *alterum*
voc. in spatium relictum postea impos. W — 523 casusque] q;
sub vers. addidit W m.¹

arrisisse dolis laeta triumphat anus.
 iam soror exuerat fratrem fraterque sororem, 525
 nec iam frater erat illa, nec ille soror.
 surgit et in crimen Aldae iam crescit apertum
 venter et insolitum viscera tendit onus.
 ipsa sui ridet surgentia crimina ventris
 nec vitio vitium credit inesse suo. 530
 vera patris ridet mendacia, dum pater illi
 obicit attactus colloquiumque viri;
 se numquam novisse virum vel nomine solo
 asserit et fallit illa, sed absque dolo;
 veraque non vera veraciter asserit esse, 535
 salvaturque sua simplicitate dolus.
 sic neuter mendax fit simplicitate magistra,
 quamvis affirmet ille, quod illa negat.
 ille suo fructu non respondente labori
 sic secum loquitur conqueriturque sibi: 540
 'qui prohibere putat pelagus, ne fluctuet, ignem,
 ne caleat, studio fallitur ille suo.
 turpius insanit, qui femineae levitatis
 posse putat motum sub gravitate regi.

530 vitium vitio 531 credens mendacia 536 suus
 537 sic venter 541 quis prohibere potest 543 stultius
 insanit 544 motum posse putat sub gravitate tegi

524 dolis] probans *X* — 526 illa et ille *transponit H*
 529 sui] sua *H* — iam ridet populus *X* — 532 attactus]
 attractum *X* — 536 salvaturque] solvaturque *H* — 538 affir-
 met] affirmat *Wr* — 540 sibi] pater *X* — 541 putat] pōt *H*
 cupit *bl* studet *Alberti Troilus; v. supra pag. 35* — 542 ille]
 ipse *l* — 544 posse putat motum] motum posse putat *X*

526 illa *om. V* — 528 et insolitum] in insolitum *WWr*
 — 531 vera] ver//a *una litt. (b) eras. W item v. 535 ver//aque*
 — 532 attactus] attactum *V* — 533 nomine o *ex u corr. L*
 — 537 venter] neuter *LV* — 541 potest] *add. in marg. V* —
 pelagus] pelago *P* — ignem] ignis *WWrM Troil. igni P* —
 543 stultius] stultus *V* — 544 tegi] regi *W*

545 nec later absque luto nec serpens absque veneno
 ullus erit, nec fel absque sapore suo;
 nec vitium commune potest dediscere sexus
 femineus, nec erit femina casta diu.
 non est ulterius socianda puella puellis,
 550 fabricat ipsa sibi de muliere marem.
 exemplum super hoc cunctis memorabile, nostrae
 virginis implevit mascula virgo sinus.
 nescio quis mulier vel quae vir quodve neutrum
 fit mihi seu genera, nescio, sive gener.
 555 nec generum expectans sexu mihi de muliebri
 non expectato vulnus ab hoste tuli.
 singula fama loquax excepit ab ore loquentis
 infundens bibulis auribus urbis ea;
 impetit et falsis inhonestat fama sororem
 560 Pyrrhi criminibus semivirumque vocat.
 errorem famae Pyrrhus falsique sorori
 criminis ascriptam senserat esse notam;

546 nec mel	549 puellae	555 mihi sexu de muliebri
560 notat	561 sororem	

546 *verba a* nec usque 548 nec om. *Hl Troil.* — 549 ulterius]
 crede mihi *l* — puellis] puellae *X* — 550 marem] virum *t* ma-
 rem *H* virum *l* — 553 nescio quis mulier vel quae vir] nescio
 quae mulier vel qui vir *XM* — 555 nec generum] nam ge-
 nerum *X* non generum *M* — sexu mihi] mihi sexu *X* — 556
 non expectato] nec expectato *b* — 560 vocat] vocant *H* — 561
 sorori] sororis *X*

546 ullus erit] esse potest *W* — mel] fel *WP* — 547
 l'commune potest (*m.*²)
 commune] causae poterit *W* commune poterit *Wr*
 causae poterit *M* — 553 quodve] quod *W* quidve *L* — 557
 fama (*m.*²)
 fama] forma *W* — 560 semivirumque] femivirumque
V — notat] vocat *L Wr M* — 561 sororem] sorori *V*
 sororem ^{ri} *L*

ergo modum fraudis reteggit, nomenque sororis
integrat in famam restituitque bonam.
acta placent, culpaque sua laudatur uterque.
et deceptoris sponsa fit Alda sui.

565

563 modum] nodum *L* — 564 bonam] suam *W*
subscriptio non legitur in HXW, Explicit Comedia Ulfi
(*rubr. litt.*) *L* Explicit Alda, *ut tota linea litteris expleatur V*,
in quo manus posterior addidit in linea vacua versum Qui
scripsit scripta, manus eius benedicta (*sic! om. sit*).

Nomina metrica grammatica memorabilia.¹⁾

absque v. 60, 176, 534, 545 *bis*
 abyssum ventris capacis v. 185
 Achillis et Deidamiae fata 22
 n. 2
 Adolfus *fabularum poeta* 17 n. 2
 Aelianus 18 n. 2
 Alberti Stadensis Troilus 36
 Alciphro 18 n. 2
 Alcyonius, Petrus 19 n. 2
 Alda, Aldia gens, Aldini 26;
 nomen matris et filiae v. 1,
 66, *passim*
 amicat v. 143
 amodo v. 299
 Amphitruo *comoedia Vitalis*
 Blesensis 13, 29
 Amplonius Ratingk de Berka
 15 *sq.*
anaphorae multa sunt exempla,
velut non misere miser est
 v. 33, 35, 37 *al.*
 Apollinarius 19 n.
 Androgynus *Caecilii Statii co-*
 moedia 14, *Menandri co-*
 moedia 17 *sq.*, androgineca,
 androgynecae, androgynae
 16 n. 1, antropynaculum 15 *sq.*
 area plena patris laborat v. 268
 Aristaenetus 18 n. 2
 artificem recolas te materiam-
 que doloris v. 77

Aulularia comoedia Vitalis
 Blesensis 13, 29, 45
 Babio *nom. propr.* 28
 Bacchus v. 186
 Berengarius 42 n. 2
 Bernardus Silvestris 30, 41
 Birria 28
 Blesensis urbs 4 n. 1, 29
 blesis (blexus) 29 n. 1 *sq.*
 Boccatus 27
 Byronis 'Don Iuan' 37
 Caecilius Statius 14
in caesura, quae plerumque
est semiquinaria, syllabae bre-
ves saepissime producuntur
 calciat eum accumulata palus
 hodiernae hesternae paludi
 v. 191
 cannabe *abl.* v. 325; cf. Pers. V
 146
 caprizans nasus v. 175
 carmina Burana 7
 carmina de excidio Troiae
 40, 43
 carmina *magica* v. 258; cf. ver-
 borum tormenta v. 253
 Ceres v. 186
 Chalcondylas, Demetrius 19
 n. 2

1) *numerus nude positus paginae, v. addito comoediae ver-*
sus, n. notae indicantur.

Chaucer 17 n. 2
circum — ducit v. 275 et 276
comoedia Babionis 13
comoedia de Baucide (Thraso)
13
comoedia de milite glorioso
13, 32
comoedia de tribus puellis
35 sq.
comoedia Triperi i. e. *Aulu-*
laria 45
comoedus = *poeta comicus* v.
17, 23
cyphus (scyphus) v. 322

Davus 28
dēerat, dēest v. 170 et 238
dispariat mens dispar utrinque
pares v. 164

Eberhardi Bethuniensis Labo-
rintus 33
in egestu plebis v. 305
elegia Aldae 26, 27 n. 1, 33
n. 1
elisionis exempla plurima 2,
8 sq.; *gravissima inter pri-*
um et secundum pedem et
ante quintum hexametri in-
veniuntur. Semel inter 33^{1/3}
leviter, inter 56^{3/5} *versus gra-*
viter eliditur. (Cf. Muellen-
bach pag. 20)

esse meum v. 93
Eusebius 18 n. 2

Facetus 34 sqq.
fata = *mors* v. 441, 476 *passim*
feminat marem v. 402
Festus 14
Flaura (Flora) 7
foret, forent = *esset, essent*
saepius ponuntur, velut v. 57,
60, 514

Graecismus 34

Gualtheri ab Insulis Alexan-
dreis 38
Guarini *pater et filius* 26 sq.
Guilelmus Blesensis 4 *passim*,
Guillermus 4, Willelmus 6
n. 1, 9 n. 1
Guillelmus II rex 6

Henricus Septimellensis 35
hermaphroditus 15 n. 1, her-
maphrodita 16 n. 2
Hildebertus Turonensis 30, 34,
40
historia VII sapientum 22 sq.
Hugonis Trimbergensis Regi-
strum 33, 45

i *vocalis semper corripitur in*
ubī, nisī, quasī (sed vide
quasī v. 455), anceps est in
mihī, tibī, sibī, ubi tamen
praevalet forma pyrrhichia
(sed cf. mihī v. 297, 476;
tibī v. 73, 86, 441; sibī v.
272). In caesura i semper
producitur

iambicat (iambitat) v. 187;
idem extat e. g. in *Alani de*
planct. nat. I, 31. Cf. de
verbo in lingua Francogal-
lica obvio Merilii notam pag.
432

imitatur Guilelmus Blesensis
bonorum temporum poetas
maximeque Ovidium, e quo
flores permultos sibi sumpsit.
Pauca exempla adscribam:
Ald. v. 21 *Horat. ep. II 3, 19*
At fortasse cupressum Scis
simulare: quid hoc si fractis
enatat expses Navibus ...
Ald. v. 30 *Ovid. amor. III*
11, 22 Et periuratos in
mea damna deos; cf. *Ovid.*
art. am. III 376

- Adl. v. 72 *Ovid. amor. III*
5, 32 Si quid habent veri
et ibidem *III* 11, 20 noster
amoris amor
- Ald. v. 188 *Horat. ep. II* 3,
251 syllaba longa brevi
subiecta vocatur iambus
- Ald. v. 453 *Ovid. amor. II*
19, 18 Oscula, di magni,
qualia quotque dabat
- Ald. v. 465 *Ovid. art. am. I*
669 Oscula qui sumpsit, si
non et cetera sumpsit
- Ald. v. 481 *Horat. ep. II* 3,
365 Haec placuit semel,
haec decies repetita pla-
cebit
- Ald. v. 556 *Ovid. her. VI* 82
Non expectata vulnus ab
hoste tuli *al.*
- impinguat v. 282
- in gemitum pectus trahit v. 511
- in mane v. 357
- Ioannes Saresberiensis 11 sq.
31, 36
- Iuppiter v. 36, 195, 215, 216,
217, 219, 224, 228
- iurgia pulicis et muscae v. 9;
vide sub v. versus
- Ivo Carnotensis 7
- Libanius 18 n. 2
- linguam lingua ligata ligat v.
464; *taliam adamat poeta; cf.*
v. 55, 57, 373, 447, 535 *al.*
- Liudprandus 20 n. 1
- Lucianus 18 n. 2
- Lucina, precor, ha fer opem
v. 111; *cf. Terent. adelph.*
486 Iuno Lucina, fer opem,
serva me obsecro
- luctata mihi ista diu (*sc. cru-*
stula) v. 297
- Lusca 28
- Lydiae comoedia 2 *cum* n. 3, 13,
17 *cum* n. 2, 27, 31 sq., 33, 45
- Marbodus Redonensis episco-
pus 48
- mascula virgo 15 v. 10, 552
- masculat mulierem v. 401
- Mathematicus *vel tragoedia de*
patricida 30
- matronaret v. 27
- Matthaeus Vindocinensis 1, 2
passim; eiusdem comoedia
Milonis 2 n. 2, 13, 32, Her-
maphroditus *et* epistulae poe-
ticae 32 n. 2, ars versifica-
toria 42 *cum* n. 2
- Menander 6, 11, 12 *passim* v.
14, 18, 19; *eius ἀνδρόγυνος*
vide sub voce, Epitrepontes 19
מינשלי סנדרבר 23
- morbidat auros a nare vapo-
rans odor v. 179
- mulier, ēris; *semper in casibus*
obliquis e *producitur*
- mutuat v. 94, 345
- Narcissi fabula 37
- nātibus v. 182 et 340, nātes-
que v. 183; a *vocalis iam a*
Dracontio *producitur; cf.*
carm. min. VIII 353 nāti-
bus incutiens (*verbera cau-*
dae, sc. leo), *ubi* clunibus
Duhnus, artibus *Rossbergius*
proposuerunt
- nēūtrum v. 553; *de trisyllabo*
voc. cf. Traube 'O Roma no-
bilis' pag. 24
- o *vocalis nisi in ablativo et*
dativo casibus fere semper
corripitur a poeta; cf. exeō
v. 23, fundō v. 75, nesciō
v. 486, 553, 554, parcō v.
299, pendeō v. 210, reservō
v. 106, transeō v. 95, vilescō
v. 247, vivō v. 105, *sed* do-
ceō v. 439 — egō v. 64, 105,
293, 299, nemō v. 229 (*in*

eodem versu nemō), possessiō v. 163, quaestiō v. 244, virgō v. 10, 552, *sed* carō v. 127, lenō v. 363 — amodō v. 299, ergō 85 et 563, immō v. 168 et 214 (*sed* immō v. 380), modō v. 49 et 50, quandō v. 407, solummodō v. 31

Ofilii Sergiani elegia de pulice 7

Ovidius 17 n. 2, 37; Pseudo-Ovidii de rem. amoris et de arte am. 34

Ovidius puellarum 33

Pamphilus 13, 30 sq., 33

papatrem v. 111 *videtur non esse id quod 'père nourricier' (vide Merilii notam ad hunc versum), sed in ore parturientis, ut dolores eius pingantur, distrahitur patrem; cf. exhibeas te — blandum sisque in patre mater ei et va — ale* v. 113

Παρθενόσανδρεια 14

pasta v. 274, 275; *cf. franco-gall. pâte*

pastea massa v. 278

pastillus v. 251, 271, 293, 294, 300, 302

Petrus Blesensis archidiaconus Bathoniensis 3, 4, 6, 8, 12 *passim*

Philippus abbas Bonae Spei 34 sq.

Plautus 11, 13 = Querolus;

Plauti miles gloriosus 24

plicam faciens bursa aere plena v. 304

Plutarchus 18

Poleticon 38

Polla *nom. propr.* 28

praesudat v. 506

proh pudor v. 264

pronomēn reflexivum pro de-

monstrativo fere semper ponitur more medii aevi, velut v. 19, 34 *al.*

Psellus, Michael 19

pūlicis v. 9; *cf. Voigt, Ysengrim. pag. XXVIII*

in pultes iam resoluta fragmenta bibit v. 311

Pyrami et Thisbes fabula 27

Pyrrhus *nom. propr.* 27, *Lydiae comoediae titulus* 45; v. 4, 161 *passim*

quaeque = omnia v. 468; *cf. rec. alteram*

quam, quare, quantum, quam male sanus amet v. 388; *cf. qualiter et quare quid agat, cur quando loquatur quove modo* v. 407

Querolus 11, 13; *nom. propr.* 28, 29

Quintilianus 12 n. 1

quis mulier vel quae vir quodve neutrum v. 553

quo plus = magis v. 371, 384

quorsum tendat digressio sermonis v. 235; *cf. Ysengrim.*

V 677 quorsum sententia tendat

recolligere v. 389; *cf. franco-gallicum 'recueillir'*

Ricardi Venusini de Paulino et Polla comoedia 13, 35

rimum neque vitare neque quærere videtur poeta; versus, in quo ad caesuram semiquinariam. assonat finis, semel invenitur inter 13 hexametros, et inter 6½ pentametros. (Cf. Muellenbach pag. 19)

Roberti Blesensis Floris et Liriope 36 sq.

Rolandus 26

roman de Trubert 26, 36

Sabina 2 *sq.*, 32, v. 27
 salvare = *servare* v. 536
 sarcinat v. 270
 scortatur gratia prostans v. 231
 scribitur assiduo tibia rubra
 foco v. 190
 secundo = *iterum* v. 479
 Serlo 30
 Sicilia 6, 20
 Sidonius Apollinaris 18 *sq.*
 silva supercilii v. 174
 Spurca 28, v. 247 *passim*
 Spurius 22 n. 1, 27 *sq.*, v. 169
passim
 superexpandit v. 329, superex-
 passa v. 287
 Συγγίπας 13 n. 1

 Terentius 11 *sq.*, 26; *eius* Eu-
 nuchus 11 *sq.*, Hecyra 19
 tibia longa iuncta brevi facit
 iambum v. 188; 190
 de Tiresia Iovis Iunonisque
 iudice fabula 20 n. 1
 totus saepius *ad linguarum*
romanensium usum accedit,

velut v. 123, 172, 306, 308,
 332
 tragoedia de Affra et Flavio
 8 *sq.*
 tragoedia de Flaura et Marco
 4, 7 *sq.*
 Tzetzes 18

 Ulfus 27, v. 1, 29, 32 *passim*

 va-ale v. 113; *cf. app. crit.*
 Varro 14
 vendicat (*vindicat*) v. 94
 Verrius Flaccus 14
 versus leonini 40
 versus de pulice et musca 4,
 6 *sq.*
 Vienna, viennensis (vionensis)
 4 *cum* n. 1
 virga = *mentula* v. 468
 Vitalis 13, 16, 25, 28 *sq.*

 Wolfdieterich (Hugdieterich)
 36

 Ysengrimus 50

Index.

	pag.
Cap. I. De poeta (Matthaeus Vindocinensis non fuit auctor 1—3, Guilelmus Blesensis auctor 3—5, de carminis titulo 5 sq., de tempore, Guilelmi vita, reliqua scripta et poetica 6 sqq. et theologica)	1—9
Cap. II. De comoediae fontibus (Terentii Eunuchus non potest fuisse exemplum 10—12, de fide auctoris 12 sq., prologi interpretatio 13—17, Menandri fabulae posteris notae 17—19, ἀνδρογυννος Menandri exemplum comoediae 20 sq., quae mutarit poeta 21, de fabulis orientalibus similis argumenti 22 sqq.) . .	10—24
Cap. III. De poetae arte. Carmini quid tribuerint aequales et posteriores (poeta pendet e poetis medii aevi comicis 25, personarum nomina 26 sqq., imitatur priores poetas 28 sqq., Vitalem 28 sq., trag. de patricida 30, Pamphilum 30 sq., Lydiae comoediam 31 sq., Matthaeum Vindocinensem 32, comoedia in scholis lectitata 33, poetarum posteriorum imitatio 34 sqq., materia comoediae postea repetita 36 sq., fragmenta Merilii 37 sqq.) .	25—39
Cap. IV. De libris manu scriptis et editionibus	40—50
Textus comoediae cum apparatu critico	51—81
Indices	82—87

[illegible]

161417

Author

Title

DATE DUE

BORROWER'S NAME

DATE DUE

BORROWER'S NAME

3 9031 01140621 2

BOSTON COLLEGE

BOSTON COLLEGE

3 9031 01140621 2

161417

**BOSTON COLLEGE LIBRARY
UNIVERSITY HEIGHTS
CHESTNUT HILL, MASS.**

Books may be kept for two weeks and may be renewed for the same period, unless reserved.

Two cents a day is charged for each book kept overtime.

If you cannot find what you want, ask the Librarian who will be glad to help you.

The borrower is responsible for books drawn on his card and for all fines accruing on the same.

